

Elżbieta Morawska*, Katarzyna Gałka**

EUROPEJSKI TRYBUNAŁ PRAW CZŁOWIEKA W 2008 R. PRZEGLĄD ORZECZNICTWA

1. W 2008 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka (dalej: ETPCz/Trybunał) wydał w sumie 1543 wyroki, o 40 wyroków więcej niż w roku 2007, w tej liczbie Wielka Izba wydała 18 wyroków.

Jak zaznaczono w *Annual Report 2008 of the European Court of Human Rights*¹, wiele z tych wyroków wydanych zostało w sprawach będących *repetitive cases*, a więc sprawach o podobnym stanie faktycznym i prawnym. W 1671 sprawach Trybunał uznał skargi za dopuszczalne, w tym w 76 zdecydował o tym w formie decyzji, a w 1595 w wyrokach merytorycznych. Natomiast 693 skargi uznane zostały za niedopuszczalne, a 1269 zostało skreślonych z listy.

W 2008 r. ETPCz najczęściej orzekał o naruszeniu przez państwa-strony:

- art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (dalej: EKPCz/Konwencji), przede wszystkim w kontekście prawa do sprawiedliwego i publicznego procesu oraz prawa do rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie;
- art. 1 Protokołu nr 1 (dalej: art. 1 P-1), w związku z ochroną swobodnego korzystania z mienia;

* Adiunkt w Katedrze Ochrony Praw Człowieka i Prawa Międzynarodowego Humanitarne-
nego, Instytut Prawa Międzynarodowego, Unii Europejskiej i Stosunków Międzynarodowych
Wydziału Prawa i Administracji UKSW.

** Asystent w Katedrze Ochrony Praw Człowieka i Prawa Międzynarodowego Humanitarne-
nego, Instytut Prawa Międzynarodowego, Unii Europejskiej i Stosunków Międzynarodowych
Wydziału Prawa i Administracji UKSW.

¹ <http://www.echr.coe.int>.

- art. 5 EKPCz, w związku z prawem do wolności i bezpieczeństwa osobistego.

2. Niniejszy przegląd przygotowany został w oparciu o wspomniany *Annual Report*². Zostały w nim uwzględnione zatem te wyroki, które zapadły w tak zwanych sprawach głównych. Jest ich w sumie 50. Konsekwentnie, zostały one podzielone na trzy grupy. Podział ten nie odpowiada klasyfikacji przedmiotowej praw człowieka, ale nawiązuje do stosowanego od 2007 r. w *Annual Report*, podziału praw i wolności proklamowanych w Konwencji i Protokołach Dodatkowych (dalej: PD).

Pierwszą więc grupę stanowią wyroki dotyczące praw, które w dokumentach ETPCz określane są jako *core rights*, drugą wyroki w sprawach ochrony i poszanowania praw odnoszących się do procesu, zarówno karnego, jak i cywilnego i określonych mianem praw proceduralnych, trzecią zaś wyroki w sprawach innych praw i wolności osobistych i politycznych.

W przeglądzie uwzględnione zostały również wyroki istotne dla określenia pojęcia „ofiary” w rozumieniu art. 34 EKPCz oraz dla instytucji słusznego odszkodowania (art. 41 EKPCz) i wykonywania wyroków ETPCz (art. 46 EKPCz).

3. Wykaz tematyczny przytoczonych w przeglądzie wyroków wraz z pełnym ich oznaczeniem został zawarty w załączniku nr 1. W załączniku nr 2 zaś wskazane zostały wszystkie wyroki ETPCz z 2008 r. w sprawach przeciwko Polsce. Było ich 141, w tym trzy wyroki w sprawach, w których merytoryczne rozstrzygnięcia zapadły w 2006 r., a w 2008 r. Trybunał zadecydował bądź o skreśleniu z listy w związku z polubownym załatwieniem sprawy, bądź przyznaniu słusznego zadośćuczynienia oraz dokonał rewizji wyroku³. W 129 wyrokach przeciwko Polsce ETPCz stwierdził naruszenie przynajmniej jednego postanowienia EKPCz⁴.

4. Poszczególne wyroki przedstawione zostały według jednego schematu. Punktem wyjścia jest prezentacja zagadnienia, odpowiednio do tytułu poszczegól-

² Por. Punkt IX. *Short survey of the main judgments and decisions delivered by the Court in 2008*, [w:] *Annual Report 2008 of the European Court of Human Rights*, s. 65 i n.

³ Odpowiednio: wyrok w sprawie *Hutten-Czapska przeciwko Polsce*, z 28.4.2008 r., skarga numer 35014/97; wyrok w sprawie *Skibińscy przeciwko Polsce*, z 21.10.2008 r., skarga numer 52589/99; wyrok w sprawie *Stankiewicz przeciwko Polsce*, z 4.3.2008 r., skarga numer 29386/03.

⁴ Polska zajmuje czwarte miejsce spośród czterech państw-stron, przeciwko którym Trybunał najczęściej wydawał wyroki, stwierdzając naruszenie EKPCz lub PD; pierwsze miejsce zajmuje Turcja (257 wyroków), drugie Rosja (233 wyroki), trzecie Rumunia (189 wyroków), czwarte Polska (129 wyroków) i piąte Ukraina (110 wyroków).

nych punktów (akapitów), drugim elementem jest krótki opis stanu faktycznego sprawy, a trzecim, prezentacja dokonanych przez Trybunał ustaleń i rozstrzygnięć w danej sprawie w odniesieniu do wskazanego zagadnienia. Wyroki zatem nie są omawiane całościowo i szczegółowo. Ponadto w przypisach wskazane zostały te paragrafy wyroku, w których ETPCz odniósł się w sposób szczególny do analizowanej sprawy.

5. Niniejszy przegląd oparty jest na materiale źródłowym, to znaczy na wyrokach i decyzjach ETPCz w wersji dostępnej na stronach internetowych Trybunału⁵.

I. Jurysdykcja państw-stron Konwencji i dopuszczalność skargi indywidualnej

I.1. Status ofiary (art. 34 EKPCz)

W wyroku w sprawie *Burden przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, Wielka Izba potwierdziła za wyrokiem Izby możliwość przyznania statusu ofiary w rozumieniu art. 34 EKPCz⁶ osobom, które jedynie potencjalnie mogą stać się podmiotami naruszeń obowiązujących regulacji prawnych, ale które faktycznie takimi podmiotami w chwili składania skargi do ETPCz nie są.

Skarżącymi były dwie niezamężne siostry, Joyce i Sybil Burden. W skardze zarzuciły brytyjskiemu prawu spadkowemu nierówne traktowanie spadkobierców w zależności od ich statusu małżeńskiego i rodzinnego: osoby nie pozostające w związku małżeńskim lub formalnym związku homoseksualnym, ale prowadzące wspólnie dom, wraz z przyjęciem spadku zobowiązane są do zapłaty znacznie wyższego podatku niż spadkobiercy z tychże związków, co stanowiło naruszenie art. 1 P-1⁷ w związku z art. 14 EKPCz⁸.

⁵ <http://www.echr.coe.int>

⁶ Artykuł 34 EKPCz stanowi, że Trybunał może przyjmować skargi każdej osoby, organizacji pozarządowej lub grupy jednostek, która uważa, że stała się ofiarą naruszenia przez jedną z Wysokich Układających się Stron praw zawartych w Konwencji lub jej protokołach. Wysokie Układające się Strony zobowiązują się nie przeszkadzać w żaden sposób skutecznemu wykonywaniu tego prawa.

⁷ Art. 1 P-1 stanowi, że każda osoba fizyczna i prawna ma prawo do poszanowania swego mienia. Nikt nie może być pozbawiony swojej własności, chyba że w interesie publicznym i na warunkach przewidzianych przez ustawę oraz zgodnie z ogólnymi zasadami prawa międzynarodowego.

Dla przyznania skarżącym statusu ofiary w rozumieniu art. 34 EKPCz rozstrzygające znaczenie miał fakt uznania przez sędziów ryzyka stania się przez skarżące podmiotem wyżej wskazanej regulacji za ryzyko realne.

Przesądziły o tym trzy okoliczności, mianowicie, po pierwsze, wiek skarżących: jedna z sióstr urodziła się w 1918 r., druga zaś w 1925 r., po drugie, sporządzenie przez skarżących na swoją korzyść testamentów, po trzecie, wartość ich mienia⁹.

CORE RIGHTS

I. Prawo do życia (art. 2 EKPCz)

I.1. Pozytywny obowiązek proceduralny w sferze ochrony życia

W wyroku w sprawie *Dodov przeciwko Bułgarii*, ETPCz zwrócił uwagę na obowiązek pozytywny proceduralny państw-stron Konwencji, jaki wynika z obowiązku ochrony prawa do życia (art. 2 EKPCz)¹⁰.

Na jego zakres przedmiotowy składa się zapewnienie dostępu do efektywnych środków sądowych, pozwalających nie tylko na wszczęcie właści-

Powyższe postanowienia nie będą jednak w żaden sposób naruszać prawa państwa do stosowania takich ustaw, jakie uzna za konieczne do uregulowania sposobu korzystania z własności zgodnie z interesem powszechnym lub w celu zabezpieczenia uiszczania podatków bądź innych należności lub kar pieniężnych.

⁸ Artykuł 14 EKPCz stanowi, że korzystanie z praw i wolności wymienionych w niniejszej Konwencji powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów, jak płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie bądź z jakichkolwiek innych przyczyn.

⁹ Wyrok ETPCz w sprawie *Burden przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, z 29.4.2008 r., skarga numer 13378/05, w szczególności § 29; § 35.

¹⁰ Artykuł 2 EKPCz stanowi, że

1. Prawo każdego człowieka do życia jest chronione przez ustawę. Nikt nie może być umyślnie pozbawiony życia, wyjąwszy przypadki wykonania wyroku sądowego, skazującego za przestępstwo, za które ustawa przewiduje taką karę.
2. Pozbawienie życia nie będzie uznane za sprzeczne z tym artykułem, jeżeli nastąpi w wyniku bezwzględnie koniecznego użycia siły:
 - a) w obronie jakiegokolwiek osoby przed bezprawną przemocą;
 - b) w celu wykonania zgodnego z prawem zatrzymania lub uniemożliwienia ucieczki osobie pozbawionej wolności zgodnie z prawem,
 - c) w działaniach podjętych zgodnie z prawem w celu stłumienia zamieszek lub powstania.

wych postępowań, ale na ustalenie faktów i ewentualne pociągnięcie do odpowiedzialności osób, które przyczyniły się przez swoje zaniedbanie do śmierci pacjenta.

Skarżącym był Nikolai Ivanov Dodov, którego matka, chora na chorobę Alzheimera, przebywała na oddziale medycznym publicznego domu opieki w centrum Sofii. Z dokumentacji medycznej wynikało, że wymagała ona stałej opieki i nadzoru. Personel domu opieki był poinformowany o stanie zdrowia matki skarżącego, a mimo tego skierował ją bez opieki na konsultacje dermatologiczne poza domem opieki. Matka skarżącego zaginęła, a po upływie stosownego czasu sąd bułgarski uznał, że nie żyje.

ETPCz stwierdził, po pierwsze, że istnieje bezpośredni związek między zaniedbaniami personelu domu opieki w wykonywaniu opieki i nadzoru nad matką skarżącego a jej zaginięciem. Po drugie, ETPCz zwrócił uwagę, że w ramach wszczętych, zgodnie z prawem bułgarskim, postępowań: karnego, dyscyplinarnego i cywilnego, nie ustalono okoliczności zaginięcia matki skarżącego i nie pociągnięto do odpowiedzialności osób, które nie dopełniły swoich obowiązków. Doszło zatem do naruszenia art. 2 EKPCz¹¹.

I.2. Materialny obowiązek pozytywny w sferze ochrony życia

Naruszenie obowiązków pozytywnych państwa w zakresie pośzanowania i ochrony prawa do życia ETPCz stwierdził również w wyroku w sprawie *Renolde przeciwko Francji*.

Sprawa dotyczyła samobójstwa osadzonego w areszcie Joselito Renolde, który w ramach kary dyscyplinarnej został zamknięty w celi izolacyjnej, pomimo tego, że cierpiał na poważne schorzenia psychiatryczne i 3 dni wcześniej próbował odebrać sobie życie.

Na gruncie art. 2 EKPCz państwo musi podjąć wszelkie możliwe kroki, w tym działania o charakterze praktycznym, w celu zapobiegnięcia naruszeniu prawa do życia. Z orzeczenia wynika, że zakres tego obowiązku pozytywnego zależy między innymi od statusu podmiotu, którego życie jest zagrożone. Szczególnej ochrony wymagają bowiem osoby pozbawione wolności, które cierpią na choroby psychiczne.

Po pierwszej próbie samobójczej władze francuskie objęły Joselito Renolde leczeniem psychiatrycznym, w trakcie pobytu w celi izolacyjnej spe-

¹¹ Wyrok w sprawie *Dodov przeciwko Bułgarii*, z 17.1.2008 r., skarga numer 59548/00, zob. w szczególności § 79–82, § 89–96, § 98; § 103.

cialny patrol sprawdzał jego stan co pół godziny, prośba o widzenie z lekarzem psychiatrą również została niezwłocznie przekazana. Powyższe środki podjęte przez władze francuskie w opinii Trybunału nie były jednak wystarczające, biorąc pod uwagę stan zdrowia i sytuację Renolde.

Francja naruszyła prawo do życia w aspekcie pozytywnym materialnym, ponieważ w ogóle nie wzięto pod uwagę możliwości umieszczenia Renolde w specjalistycznej instytucji psychiatrycznej, nie nadzorowano przyjmowania przez niego leków, które otrzymywał dwa razy w tygodniu w kilkudniowych dawkach oraz nałożono na niego najcięższą karę dyscyplinarną nie wzięwszy pod uwagę, w jaki sposób wpłynie ona na jego stan zdrowia.

Jest to pierwszy wyrok, w którym ETPCz stwierdził naruszenie prawa do życia w tego typu sytuacji¹².

1.3. Obowiązek ochrony życia w związku z katastrofą naturalną

Wyrok ETPCz w sprawie *Budayeva i inni przeciwko Rosji* stanowi kolejny przykład naruszenie materialnych i proceduralnych obowiązków pozytywnych związanych z ochroną prawa do życia, a więc art. 2 EKPCz. W tym wypadku naruszenie to wiąże się z katastrofą naturalną.

Skarga została złożona przez mieszkańców kaukaskiego miasta Tyrnauz, położonego u podnóża góry Elbrus. Na miasto to co roku spływały z gór lawiny z błotem i kamieniami. Dla ochrony miasta i jego mieszkańców zbudowany został w 1965 r. zbiornik retencyjny. Niemniej 20.8.2000 r. został on poważnie uszkodzony i od tego czasu nie był naprawiany. W związku z tym jedynym środkiem ochrony mieszkańców było ich wcześniejsze ostrzeżenie o zbliżającym się zagrożeniu. Wymagało to stałej obserwacji zbiornika, która nie była prowadzona. 18.7.2000 r. lawina z błotem i kamieniami uderzyła w miasto i zalała niektóre dzielnice mieszkalne. Trwało to do 25.7.2000 r. Władze miasta nie podjęły stosownych działań. W efekcie tego osiem osób, w tym mąż jednej ze skarżących, Władimir Budayev, zmarł, 19 osób zaginęło, wielu mieszkańców, w tym skarżący, doznało poważnych uszczerbków na zdrowiu.

Z ustaleń ETPCz wynika, że rosyjski rząd był informowany o tych zagrożeniach oraz ich prawdopodobnej i możliwej skali. To oznacza, że rosyjskie władze wiedziały o zagrożeniu (ryzyku) dla życia mieszkańców. Niemniej nie zostały podjęte niezbędne działania (kroki), w tym nie przekazano środków na naprawę zbiornika, nie była prowadzona obserwacja gór, nie prze-

¹² Wyrok ETPCz w sprawie *Renolde przeciwko Francji*, z 16.10.2008 r., skarga numer 5608/05, w szczególności: § 80–81, § 83–84, § 109, § 97–100.

prowadzano żadnych prób ewakuacji mieszkańców i konsekwentnie nie zostali oni na czas i prawidłowo powiadomieni o zbliżającej się lawinie.

Władze rosyjskie zatem nie dopełniły obowiązku, wymaganego przez art. 2 EKPCz, przyjęcia regulacji prawnych i stworzenia ram administracyjnych niezbędnych dla powstrzymania wszelkich zagrożeń dla życia. Niedopełnienie tego obowiązku przyczyniło się w ocenie ETPCz do śmierci Władimira Budayeva oraz do doznania obrażeń przez pozostałych wnioskodawców.

Ocena ich realizacji zależy od charakteru i stopnia zagrożenia. Ma zastosowanie do prawdopodobnych (zbliżających się; nieuchronnych), powtarzających się katastrof naturalnych, a w szczególności tych katastrof, które mają miejsce stale na obszarach zamieszkałych przez ludność.

Z kolei naruszenie obowiązku pozytywnego proceduralnego w tej sprawie polegało na nie podjęciu przez władze publiczne bezstronnych i niezależnych postępowań, których celem byłoby ustalenie przebiegu w/w katastrofy, w tym okoliczności śmierci Władimira Budayeva, i ustalenie funkcjonariuszy (organów) odpowiedzialnych za wadliwe funkcjonowanie, po pierwsze, infrastruktury, która chronić miała miasto przed lawinami, a po drugie, systemu ostrzegającego o lawinach¹³.

II. Zakaz tortur (art. 3 EKPCz)

W 2008 r. ETPCz w kilku sprawach miał okazję wyjaśnić i doprecyzować zakres art. 3 EKPCz. Spośród tych spraw trzy uznane zostały za sprawy główne.

II.1. Kara dożywotniego pobawienia wolności

W wyroku w sprawie *Kafkaris przeciwko Cyprowi*, Wielka Izba potwierdziła wcześniejsze orzecznictwo Trybunału, zgodnie z którym zastosowanie wobec dorosłego człowieka kary dożywotniego pozbawienia wolności bez żadnych możliwości wcześniejszego zwolnienia może stanowić niehumanitarne i poniżające karanie w rozumieniu art. 3 EKPCz¹⁴. Sama kara dożywocia nie jest jednak sprzeczna z Konwencją.

¹³ Wyrok ETPCz w sprawie *Budayeva i inni przeciwko Rosji*, z 20.3.2008 r., numer skarg: 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 i 15343/02, w szczególności: § 132–133, § 135, § 147–150; § 159, § 161–165.

¹⁴ Artykuł 3 EKPCz stanowi, że nikt nie może być poddany torturom ani niehumanitarne lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu.

Skarżący został skazany na dożywotnie więzienie za zamordowanie na zlecenie trzech osób: mężczyzny i jego dwójki dzieci. Pośród różnych zarzutów sformułowanych w skardze, podniósł, że prawo cypryjskie nie gwarantowało mu realnych możliwości ubiegania się o zwolnienie bądź zmianę orzeczonej kary. Mogło to nastąpić jedynie na mocy dyskrecjonalnej decyzji Prezydenta w dowolnym momencie odbywania kary.

Wielka Izba potwierdziła, że rozwiązania przyjęte na Cyprze pozwalają na zmniejszenie kary dożywotniego więzienia zarówno *de iure*, jak i *de facto*, i są wystarczające dla celów art. 3 EKPCz. Nie ma znaczenia fakt, czy w konkretnej sprawie skarżący w rzeczywistości odbędzie karę w całości. W ocenie Wielkiej Izby nie można jeszcze mówić o wykształceniu jednolitego europejskiego standardu traktowania osób skazanych na długoletnie więzienie w zakresie redukcji kar, który stanowiłby ewentualny wzorzec kontroli dla systemu przyjętego na Cyprze.

W związku z tym Trybunał, większością głosów: dziesięć do siedmiu, uznał, że nie doszło w tej sprawie do naruszenia art. 3 EKPCz¹⁵.

II.2. Warunki pobytu w areszcie

W wyroku w sprawie *Riad i Idiab przeciwko Belgii*, ETPCz zwrócił uwagę na warunki aresztu, które powinny odpowiadać wymogom wynikającym z zakazu poniżającego i nieludzkiego traktowania lub karania (art. 3 EKPCz).

Skargę złożyli Mohamad Riad and Abdelhadi Idiab, Palestyńczycy. Dotyczyła ona warunków, w jakich byli przetrzymywani w strefie tranzytowej (*transit zone*) na Lotnisku Narodowym w Brukseli, w związku z brakiem zgody władz na ich wjazd na terytorium Belgii i konsekwentnie odmową Urzędu Migracyjnego przyznania im azylu.

Skarżący byli przetrzymywani w położonym w tej strefie mecie. Nie było w nim wydzielonych miejsc do spania, nie było nawet łóżek; skarżący nie otrzymywali jedzenia i picia – pożywienie dostawali od pracowników sprzątających lotnisko; nie mieli możliwości wzięcia kąpieli, tudzież wyprania swojej odzieży. Byli wielokrotnie kontrolowani przez służby policyjne lotniska (*airport police*); byli wielokrotnie zabierani do cel, w których przebywali wiele godzin bez jedzenia i picia; takie traktowanie miało nakłó-

¹⁵ Wyrok ETPCz w sprawie *Kafkaris przeciwko Cyprowi*, z 12.2.2008 r., skarga numer 21906/04, w szczególności § 95–108.

nić skarżących do dobrowolnego opuszczenia Belgii. Skarżący byli również bici w meczecie przez funkcjonariuszy policji federalnej. Na mocy wyroku sądowego 14.2.2003 r. skarżącym pozwolono opuścić strefę tranzytową. Zostali zabrani do Centralnego Aresztu dla Nielegalnych Imigrantów. Opuścili Belgię, pod eskortą policji, 5 i 8.3.2003 r.

ETPCz zwrócił uwagę, że *transit zone* jest miejscem, w którym może przebywać osoba zatrzymana bardzo krótko. Jest to miejsce, które ze swej istoty wywołuje u zatrzymanych poczucie osamotnienia; nie ma wewnętrznej strefy na spacer, ćwiczenia fizyczne, nie ma wewnętrznej jadalni, nie ma radia, telewizora zapewniającego kontakt ze światem zewnętrznym. Nie spełnia zatem w żadnym wypadku warunków, w których można przebywać dłużej niż 10 dni. Opisane wyżej warunki w jakich przebywali skarżący ponad 10 dni spowodowały poważne (znaczące) psychiczne cierpienie, narażające ich godność, powodujące w nich uczucie poniżenia i deprecjacji (poniżenia). Musieli czuć się również poniżeni z racji nakazu życia w miejscu publicznym bez żadnego wsparcia. To poczucie skarżących w ocenie ETPCz potęgował fakt przebywania w *transit zone* mimo decyzji sądu belgijskiego, w której nakazano zwolnienie skarżących.

Mając na uwadze powyższe okoliczności ETPCz orzekł o naruszeniu przez Belgię zakazu niehumanitarnego i poniżającego traktowania, o którym stanowi art. 3 EKPCz¹⁶.

II.3. Kary dyscyplinarne w wojsku

W wyroku w sprawie *Chember przeciwko Rosji* ETPCz, po raz pierwszy uznał, że niektóre kary dyscyplinarne nakładane w wojsku na żołnierzy poborowych mogą przekroczyć minimalny stopień dolegliwości konieczny do zastosowania art. 3 EKPCz i tym samym mogą stanowić niehumanitarnie karanie w rozumieniu tego artykułu.

Skargę do Trybunału wniósł Yevgeniy Vitalyevich Chember, który podczas odbywania obowiązkowej służby wojskowej doznał długotrwałego niedowładu kończyn dolnych i stał się niepełnosprawny. Do urazu doszło w trakcie wykonywania razem z innymi żołnierzami kary dyscyplinarnej w postaci 350 przysiadów nałożonej za niedokładne sprzęgnięcie koszar. Skarżący musiał wykonać ćwiczenia, mimo że wcześniej wielokrotnie skarżył się na bóle kolan i był zwolniony z zajęć fizycznych przez przełożonego.

¹⁶ Wyrok ETPCz w sprawie *Riad i Idiab przeciwko Belgii*, z 24.1.2008 r., numery skarg: 29787/03 i 29810/03, w szczególności: § 88–111.

Zgodnie z ugruntowanym orzecznictwem Trybunału do naruszenia zakazu tortur, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania dochodzi wtedy, gdy cierpienie i poniżenie wywołane danym zachowaniem przekracza poziom cierpienia i poniżenia nierozdzielnie związane z określonymi formami zachowań zgodnych z prawem. Ze względu na swój szczególny charakter służba wojskowa może wywoływać cierpienie i poniżenie, które w innych okolicznościach kwalifikowałoby dane zachowanie jako naruszenie art. 3. Mimo, że wyczerpujące ćwiczenia fizyczne są elementem dyscypliny wojskowej, nie mogą jednak stanowić zagrożenia dla zdrowia i dobra rekrutów lub naruszać ich godności. W ocenie Trybunału specyfika służby wojskowej nie usprawiedliwiała w żaden sposób surowości kary nałożonej na skarżącego. ETPCz stwierdził zatem naruszenie art. 3 EKPCz¹⁷.

II.4. Wydalenie i ekstradycja a zakaz tortur

II.4.1. Fakty brane pod uwagę w ocenie decyzji o ekstradycji lub wydaleniu

Rozpatrując kwestię dopuszczalności wydalenia lub ekstradycji z terytorium państwa-strony w świetle art. 3 EKPCz, Trybunał bierze pod uwagę istnienie rzeczywistego ryzyka traktowania w kraju docelowym w sposób sprzeczny z proklamowanym w art. 3 EKPCz zakazem tortur, niehumanitarnego i poniżającego traktowania lub karania.

Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem, gdy decyzja o wydaleniu została wykonana przed wydaniem wyroku przez ETPCz, podlega ona ocenie w świetle faktów, które były znane albo powinny być znane państwu – stronie w czasie chwili deportacji.

W wyroku w sprawie *Saadi przeciwko Włochom*, Wielka Izba oceniała jednak decyzję władz włoskich o deportacji do Tunezji skarżącego, Nassima Saadiego, Tunezyjczyka mieszkającego w Mediolanie, która nie została jeszcze wykonana.

W związku z tym ETPCz, na podstawie art. 39 Regulaminu ETPCz¹⁸, zastosował środek tymczasowy, domagając się od rządu włoskiego wstrzymania wykonania deportacji. Co więcej, ustalił, że w takim przypadku należy

¹⁷ Wyrok ETPCz w sprawie *Chamber przeciwko Rosji*, z 3.7.2008 r., numer skargi: 7188/03, w szczególności: § 41–65.

¹⁸ Kwestie proceduralne wymagające decyzji Izby są rozpatrywane równocześnie z badaniem sprawy, chyba że Prezes Izby zdecyduje inaczej. Regulamin ETPCz przyjęty 4.11.1998 r., [w:] *Europejska Konwencja Praw Człowieka*, wybór i opracowanie M.A. Nowicki, Warszawa 2007, s. 98.

wziąć pod uwagę fakty i okoliczności, które zaistniały w trakcie postępowania przed Trybunałem, który z kolei nie może ograniczyć się jedynie do zbadania okoliczności z chwili wydania decyzji przez państwo.

Ponadto w niniejszej sprawie, w której nakaz deportacji został wydany na podstawie przepisów krajowych o zwalczaniu międzynarodowego terroryzmu, Wielka Izba potwierdziła, iż art. 3 EKPCz proklamuje absolutny i nie podlegający derogacji zakaz tortur, poniżającego i niehumanitarnego traktowania. Jego poszanowanie przez państwo-stronę nie może być uzależnione od przyczyn deportacji i konsekwentnie od zachowania (działalności) osoby deportowanej, bez względu na to jak bardzo to zachowanie jest niepożądane lub niebezpieczne, nawet dla tak fundamentalnego prawa jak prawo do życia, będące koniecznym warunkiem wstępnym (*precondition*) korzystania z pozostałych praw fundamentalnych.

Konsekwentnie, Trybunał wskazał na wymagany standard dowodu konieczny do obalenia istnienia rzeczywistego ryzyka, iż osoba deportowana nie będzie traktowana w kraju docelowym w sposób zakazany w art. 3 EKPCz. W tej sprawie tego standardu nie spełnił dowód w postaci zapewnień dyplomatycznych udzielonych przez rząd Tunezji, w których podano informacje o gwarantowaniu przez prawo tunezyjskie praw więźniów oraz przystąpienie tego państwa do odpowiednich międzynarodowych traktatów i konwencji.

Rzetelność tych powodów została podważona przez wiarygodne w ocenie ETPCz informacje pochodzące od niezależnych stowarzyszeń ochrony praw człowieka takich jak Amnesty International i Human Rights Watch oraz źródeł rządowych takich jak Departament Stanu USA. Wynika z nich, że władze tunezyjskie bądź podejmowały same bądź tolerowały działania wyraźnie sprzeczne z zasadami Konwencji.

W efekcie tego Trybunał uznał jednomyślnie, że wykonanie decyzji o deportacji naruszyłoby art. 3 EKPCz¹⁹.

II.4.2. Wartość dowodowa zapewnień dyplomatycznych

Podobna ocena zapewnień dyplomatycznych w kontekście art. 3 EKPCz zawarta została w wyroku w sprawie *Ismoilov i inni przeciwko Rosji*. Nie stanowią więc one wystarczającego na potrzeby art. 3 EKPCz zabezpieczenia przed ryzykiem złego traktowania w sytuacji, gdy wiarygodni międzynarodowi eksperci uznali tortury za regularne praktyki w tym państwie.

¹⁹ Wyrok ETPCz w sprawie *Saadi przeciwko Włochom*, z 28.2.2008 r., skarga numer 37201/06, w szczególności: § 137–149.

Skarżącymi w sprawie było 12 obywateli Uzbekistanu, oskarżonych w kraju ojczystym o popełnienie poważnych przestępstw, w tym dokonanie ataków terrorystycznych. W skardze podnieśli m.in., że podjęta przez władze rosyjskie decyzja o ekstradycji do Uzbekistanu, gdzie mogą być poddani torturom, nieludzkiemu i poniżającemu traktowaniu stanowi naruszenie art. 3 EKPCz.

Zdaniem strony rządowej wydalenie skarżących było konieczne ze względu na walkę z terroryzmem i nie naruszało Konwencji. Trybunał odrzucił jednak ten argument i przypomniał, że zakaz sformułowany w art. 3 EKPCz ma charakter absolutny także w sytuacji ekstradycji, co znaczy, że podejrzenie przeprowadzenia przez skarżących ataku terrorystycznego nie może mieć znaczenia dla sprawy. Doszło zatem do naruszenia art. 3 EKPCz²⁰.

II.4.3. Deportacja osób poważnie chorych

W wyroku w sprawie *N. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* Wielka Izba wskazała granice zakazu deportacji ciężko chorych osób – cudzoziemców w kontekście art. 3 EKPCz.

Skargę przeciwko Zjednoczonemu Królestwu złożyła kobieta, obywatelka Ugandy, która w marcu 1998 r. wjechała do Wielkiej Brytanii pod fałszywym nazwiskiem i u której stwierdzono dwie choroby związane z AIDS i bardzo zaawansowane stadium zakażenia wirusem HIV. Dzięki zastosowaniu intensywnej terapii przez lekarzy brytyjskich jej stan zdrowia nie pogorszył się. Niemniej w ich ocenie deportacja skarżącej do Ugandy w sposób istotny zagrażała jej zdrowiu i pogarszała jej przewidywalną długość życia.

W wyroku Trybunał przywołał między innymi swe stanowisko, utrwalone orzecznictwie, w zakresie art. 3 EKPCz w kontekście wydaleń osób dotkniętych poważnymi chorobami. Podkreślił, że od wyroku w sprawie *D. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*²¹, w żadnej innej tego typu sprawie nie uznał wykonania decyzji o wydaleniu za naruszenie art. 3 EKPCz ze względu na zły stan zdrowia cudzoziemca.

Również i w tej sprawie, w opinii Trybunału, nie pojawiały się żadne wyjątkowe okoliczności, chociażby takie jakie miały miejsce w sprawie *D. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*²². Brak było również informacji, które

²⁰ Wyrok ETPCz w sprawie *Ismoilov i inni przeciwko Rosji*, z 24.4.2008 r., skarga numer 2947/06, w szczególności: § 116–128.

²¹ Wyrok ETPCz w sprawie *D. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, z 2.5.1995 r., skarga numer 30240/96, Reports 1997-III; zobacz też decyzję w sprawie *B.B. przeciwko Francji* z 7.9.1998 r., skarga numer 30930/96, Reports 1998-VI.

²² Wyrok ETPCz w sprawie *N. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, z 27.5.2008 r., skarga numer 26565/05, § 33.

stanowiłyby wystarczający dowód, że skarżąca będzie narażona na rzeczywiste ryzyko poddania w Ugandzie jako kraju docelowym traktowaniu sprzecznemu z art. 3 Konwencji. Tym samym decyzja władz brytyjskich o deportacji skarżącej nie naruszyła art. 3 EKPCz.

ETPCz powtórzył, że tylko szczególnie wyjątkowe okoliczności i nieodparte względy humanitarne mogą skutkować uznaniem decyzji o wydaleniu ciężko chorego cudzoziemca za naruszenie art. 3 EKPCz.

Zdaniem ETPCz poziom leczenia dostępny w państwie – stronie i w państwie pochodzenia może się zdecydowanie różnić. Z art. 3 EKPCz nie wynika wszelako pozytywny obowiązek zmniejszenia tych różnic poprzez zapewnienie wszystkim cudzoziemcom bezpłatnej i nieograniczonej opieki medycznej. Wynika to z charakteru EKPCz: mimo że wiele praw proklamowanych w Konwencji wywołuje skutki o socjalnym lub ekonomicznym charakterze, to Konwencja zasadniczo ukierunkowana jest na ochronę praw osobistych (obywatelskich) i politycznych jednostki.

Powyższe zasady odnoszą się nie tylko do osób zakażonych wirusem HIV i chorych na AIDS, ale do każdej osoby chorej na ciężką chorobę umysłową lub fizyczną, która rodzi cierpienie, ból i zagraża życiu (*reduced life expectancy*) oraz wymaga specjalistycznego leczenia, które może nie być łatwo dostępne w kraju pochodzenia skarżącego albo które jest dostępne, ale jest bardzo kosztowne²³.

II.5. Zakaz tortur w zakładach karnych

Podobnie jak w latach ubiegłych, tak i w 2008 r. Trybunał badał zarzuty naruszenia art. 3 EKPCz podnoszone przez osoby osadzone w zakładach karnych.

II.5.1. Tortury zadawane przez funkcjonariuszy służb więziennych

W wyroku w sprawie *Dedovsky i inni przeciwko Rosji* ETPCz uznał regularne i masowe bicie więźniów przez funkcjonariuszy specjalnej jednostki więziennej za tortury w rozumieniu art. 3 EKPCz.

Skarga została wniesiona przez siedmiu mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności, w związku ze stosowanymi w więzieniu środkami dyscyplinującymi i karnymi, w tym przede wszystkim z systematycznym biciem więźniów przez strażników, również przy użyciu pałek gumowych.

²³ Wyrok ETPCz w sprawie *N przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* z 27.5.2008 r., skarga numer 26565/05, w szczególności: § 46–51.

Zgodnie z orzecznictwem Trybunału każde użycie siły fizycznej wobec osoby pozbawionej wolności, które nie jest ściśle konieczne ze względu na jej zachowanie, narusza godność człowieka i zasadniczo stanowi naruszenie wolności od tortur, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karnia. Praktyki stosowane w więzieniu, w którym przebywali skarżący były, zdaniem ETPCz, rażąco nieproporcjonalne do ich przewinień i celu jakiemu miały służyć. Stanowiły nieuzasadnioną przemoc mającą wzbudzić strach i uczucie poniżenia oraz złamać wytrzymałość fizyczną i moralną więźniów. Wywoływały intensywne cierpienie fizyczne i psychiczne, chociaż nie powodowały długotrwałego uszczerbku na zdrowiu. Były na tyle poważne, że zasługiwały na szczególne potępienie. W konsekwencji Trybunał uznał je za tortury w rozumieniu art. 3 EKPCz²⁴.

III. Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego (art. 5 EKPCz)

III.1. Ograniczenie a pozbawienie wolności

W powoływanym wyżej wyroku w sprawie *Riad i Idiab przeciwko Belgii*, ETPCz rozstrzygnął także o naruszeniu prawa do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Stwierdził, że umieszczenie cudzoziemców w strefie tranzytowej, nie od razu po przybyciu do kraju, lecz ponad miesiąc później, po decyzji o ich zwolnieniu oraz fakt, że byli tam trzymani przez odpowiednio 15 i 11 dni, bez ustalonego z góry limitu czasu, stanowi faktyczne pozbawienie wolności zakazane na gruncie art. 5 EKPCz, a nie jedynie ograniczenie tej wolności.

Zdaniem ETPCz, „zatrzymanie” osoby w strefie tranzytowej na nieokreślony i trudny do przewidzenia okres czasu, bez podstawy w obowiązującym prawie lub bez ważnej decyzji sądowej oraz faktyczne ograniczenie sądowej ochrony ze względu na brak możliwości skontaktowania się z odpowiednim organem nadzoru, samo w sobie jest sprzeczne z zasadą pewności prawa²⁵.

²⁴ Wyrok ETPCz w sprawie *Dedovskiy i inni przeciwko Rosji*, z 15.5.2008 r., skarga numer 7178/03, w szczególności: § 74–94.

²⁵ Wyrok ETPCz w sprawie *Riad i Idiab przeciwko Belgii*, z 24.1.2008 r., numery skarg: 29787/03 i 29810/03, w szczególności: § 64–80.

III.2. Arbitralność pozbawienia wolności

W wyroku w sprawie *Saadi przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* Wielka Izba uznała, że zatrzymanie na 7 dni osoby ubiegającej się o azyl w specjalnym ośrodku dla imigrantów w celu przyspieszenia procedury udzielenia azylu, wchodziło w zakres wyjątku *ex definitione* sformułowanego w części pierwszej art. 5 § 1 lit. f EKPCz i nie było arbitralnym pozbawieniem wolności, a tym samym nie stanowiło naruszenia EKPCz²⁶.

Skargę do ETPCz wniósł Shayan Baram Saadi, kurdyjski lekarz, który uciekł z Iraku po tym, jak pomógł w ucieczce ze szpitala trzem członkom Irackiej Komunistycznej Partii Robotniczej. Niezwłocznie po wylądowaniu w Zjednoczonym Królestwie, poprosił o azyl. Trzy dni później został zatrzymany i umieszczony w ośrodku dla imigrantów, z którego po tygodniu został zwolniony.

Zdaniem skarżącego zatrzymanie stanowiło naruszenie art. 5 § 1 EKPCz. Dodatkowo, zarzucił także naruszenie art. 5 § 2 EKPCz, gdyż nie został poinformowany o przyczynach zatrzymania.

W pierwszej kolejności Wielka Izba musiała rozstrzygnąć, czy okoliczności zatrzymania skarżącego wyczerpują znamiona pozbawienia wolności dopuszczonego przez Konwencję w części 1 art. 5 § 1 lit. f, mianowicie „zgodnego z prawem zatrzymania lub aresztowania osoby, w celu zapobieżenia jej nielegalnemu wkroczeniu na terytorium państwa”. Trybunał po raz pierwszy dokonał wykładni powyższych pojęć. Zdaniem Wielkiej Izby, dopóki państwo nie wyda pozwolenia dla danej osoby, dopóty każde jej wkroczenie na terytorium tego państwa należy uznać za niedozwolone. Tym samym pozbawienie wolności osoby, która chce wkroczyć na terytorium danego państwa, lecz nie posiada wymaganego zezwolenia jest dopuszczalne „aby zapobiec nielegalnemu wkroczeniu na terytorium państwa”.

Podkreślając niezaprzeczone prawo państwa do kontroli imigracji, Wielka Izba wyraźnie odrzuciła jako zbyt wąską, taką interpretację przepisu,

²⁶ Artykuł 5 § 1 lit. f EKPCz stanowi, że:

1. Każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Nikt nie może być pozbawiony wolności, z wyjątkiem następujących przypadków i w trybie ustalonym przez prawo:
 - f) zgodnego z prawem zatrzymania lub aresztowania osoby, w celu zapobieżenia jej nielegalnemu wkroczeniu na terytorium państwa, lub osoby, przeciwko której toczy się postępowanie o wydalenie lub ekstradycję.

w świetle której zgodne z art. 5 § 1 lit. f EKPCz mogłaby być zatrzymana wyłącznie osoba starająca się obejść przepisy wjazdowe danego państwa. Poddanie się osoby ubiegającej się o azyl władzom imigracyjnym, nie oznacza, że mamy do czynienia z próbą uzyskania zezwolenia na wkroczenie do państwa automatycznie powodującą, że pozbawienie wolności takiej osoby, nie może już być usprawiedliwione w rozumieniu art. 5 § 1 lit. f EKPCz.

Zatrzymanie osoby w zgodzie z częścią pierwszą art. 5 § 1 lit. f EKPCz, tak jak w pozostałych sytuacjach wymienionych w tym przepisie, nie może być jednak arbitralne. Dotychczas Trybunał nie sformułował generalnej definicji „arbitralności zatrzymania”. W orzecznictwie dotyczącym poszczególnych spraw wskazywał jednak podstawowe zasady pozwalające scharakteryzować potencjalne zachowanie władz jako arbitralne w znaczeniu art. 5 § 1 lit. a., b., d., e. i drugiej części lit. f. Z orzecznictwa wynika także, że pojęcie arbitralności różni się do pewnego stopnia w zależności od tego, którego przypadku pozbawienia wolności dotyczy skarga. Odnośnie art. 5 § 1 lit. b., d. i e. pociąga za sobą ocenę konieczności. Obok spełnienia innych kryteriów, takie pozbawienie wolności musi być konieczne do osiągnięcia zadeklarowanego celu.

W opinii Wielkiej Izby arbitralność w przypadku zatrzymania lub aresztowania w celu zapobieżenia nielegalnemu wkroczeniu na terytorium państwa (art. 5 § 1 lit. f. cz. 1.) powinna być tak samo rozumiana jak w sytuacji zatrzymania osoby, przeciwko której toczy się postępowanie o wydalenie lub ekstradycję, a więc zgodnie z częścią 2 tego postanowienia. Biorąc pod uwagę sytuację, jaka miała miejsce ówczesnie w Wielkiej Brytanii, która borykała się z ogromnym napływem cudzoziemców poszukujących azylu na jej terytorium, Trybunał doszedł do wniosku, że zatrzymanie skarżącego na siedem dni w odpowiednich warunkach po to, by postępowanie w sprawie przyznania mu azylu mogło być przeprowadzone szybciej, nie stanowiło naruszenia art. 5 § 1 lit. f. EKPCz²⁷.

III.3. Proporcjonalność zatrzymania i tymczasowego aresztowania

Z kolei w wyroku w sprawie *Ladent przeciwko Polsce* Trybunał podkreślając fundamentalny charakter prawa do wolności i bezpieczeństwa w społeczeństwie demokratycznym i gwarancyjną funkcję art. 5 EKPCz, pole-

²⁷ Wyrok ETPCz w sprawie *Saadi przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, z 29.1.2008 r., skarga numer 13229/03, w szczególności: § 61–80 (wyrok dostępny tylko w języku francuskim).

gającą na ochronie przed arbitralnym i bezpodstawnym pozbawienie wolności, uzupełnił kryteria (testy) dopuszczalności zatrzymania, o którym stanowi art. 5 § 1 lit. c. EKPCz o wymóg proporcjonalności zastosowanego środka²⁸.

Skargę w tej sprawie złożył Franck Ladent, obywatel Francji, który wraz z żoną, Polką, i dwójką dzieci mieszkał do lipca 2001 r. w Polsce, a następnie przeniósł się do Francji. 15.7.2002 r. Sąd Rejonowy Kraków-Śródmieście wydał postanowienie o jego aresztowaniu i rozesłał za nim list gończy. Sąd uczynił to albowiem F. Ladent nie reagował na wezwania stawienia się sądem celem udziału w toczącym się przeciwko niemu postępowaniu karnym. Postępowanie to zostało wszczęte w związku oskarżeniem F. Ladenta o dopuszczenie się znieważenia. Skarżący został zatrzymany 3.7.2003 r., podczas kontroli paszportowej, gdy wyraz z rodziną wracał do Francji z urlopu spędzonego w Polsce.

Z opisu stanu faktycznego wynika, że wezwania do stawienia się przed sądem wysłane zostały na stary adres skarżącego w Polsce oraz na inny, pod którym on nigdy nie mieszkał. Tym samym skarżący nie wiedział o swojej sprawie i nie otrzymał kopii aktu oskarżenia. Ustaliwszy to sąd wydał postanowienie o zwolnieniu skarżącego z aresztu, zastępując go zakazem opuszczenia kraju. Niemniej do aresztu, w którym skarżący przebywał, przesłana została ksero kopia tego postanowienia. W efekcie czego odmówiono zwolnienia Ladenta do czasu otrzymania oryginału postanowienia Sądu. Ostatecznie, F. Ladent został zwolniony dopiero po trzech dniach. Ladent dopiero wtedy dowiedział się, o co był oskarżony. Kilka dni później Sąd uchylił zakaz opuszczenia kraju, a w styczniu 2005 r. F. Ladent został uniewinniony.

ETPCz, formułując w tej sprawie wymóg proporcjonalności, nawiązał do wyroku w sprawie *Ambruszkiewicz przeciwko Polsce*, w którym kryterium proporcjonalności zastosował do tymczasowego aresztowania, oceniając czy jego zastosowanie było niezbędne dla zapewnienia obecności oskarżonego na rozprawie oraz czy inne, mniej dolegliwe środki mogłyby w tym celu wystarczyć²⁹. Podobnie postępował Trybunał w kontekście art. 5 § 3 EKPCz

²⁸ Artykuł 5 §1 lit.c EKPCz stanowi, że:

1. Każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Nikt nie może być pozbawiony wolności, z wyjątkiem następujących przypadków i w trybie ustalonym przez prawo:
 - c) zgodnego z prawem zatrzymania lub aresztowania w celu postawienia przed właściwym organem, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu zagrożonego karą, lub, jeśli jest to konieczne, w celu zapobieżenia popełnieniu takiego czynu lub uniemożliwienia ucieczki po jego dokonaniu.

²⁹ Wyrok ETPCz w sprawie *Ambruszkiewicz przeciwko Polsce*, z 4.5.2006 r., skarga numer 38797/03, w szczególności § 29–31.

oceniając znaczenie i wystarczający charakter przyczyn wskazanych przez rząd, które miały przemawiać za utrzymaniem tego środka.

Reasumując, każde pozbawienie wolności, w tym zatrzymanie i aresztowanie na podstawie art. 5 § 1 lit. c. Konwencji, po pierwsze, musi być zgodne z prawem krajowym i dokonane zgodnie z obowiązującą procedurą, po drugie, nie może być arbitralne. Przy czym pojęcie arbitralności w kontekście art. 5 EKPCz – obejmuje również ocenę, czy pozbawienie wolności było konieczne ze względu na deklarowany cel. I po trzecie, musi być środkiem proporcjonalnym³⁰.

PRAWA PROCEDURALNE

IV. Prawo do rzetelnego procesu (art. 6 EKPCz)

IV.1. Pojęcie i zakres sprawy cywilnej

Wyrok w sprawie *Emine Araç przeciwko Turcji* jest pierwszym, w którym ETPCz wyraźnie uznał, że prawo dostępu do wyższego wykształcenia (*right of access to higher education*) ma charakter cywilny w rozumieniu art. 6 EKPCz³¹.

Skarżąca była studentką teologii, która chciała kontynuować swoją naukę na innej uczelni. Nie została jednak zarejestrowana na wybrany wydział, ponieważ do wniosku dołączyła zdjęcie z chustą na głowie, co nie spełniało wymogów przewidzianych w przepisach prawa. W ocenie skarżącej postępowanie odwoławcze, które toczyło się w jej sprawie przed Naczelny Sąd Administracyjny było niesprawiedliwe, co naruszało art. 6 EKPCz.

Kluczową dla rozstrzygnięcia tej sprawy była ocena zgodności skargi *ratione materiae* z art. 6 § 1 EKPCz. Trybunał przypomniał m.in., że postępowanie, które w krajowym porządku prawnym wchodzi w zakres prawa publicznego, na gruncie Konwencji może być oceniane z perspektywy art. 6 § 1

³⁰ Wyrok ETPCz w sprawie *Ladent przeciwko Polsce*, z 18.3.2008 r., skarga numer 11036/03, w szczególności: § 49–58.

³¹ Artykuł 6 EKPCz stanowi, że:

1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzygnięciu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej.

EKPCz, o ile jego wynik jest rozstrzygający dla praw i obowiązków o charakterze cywilnym. Dla oceny dokonanej w niniejszej sprawie przez Trybunał istotny był charakter relacji łączącej skarżącą z władzami publicznymi. W tym wypadku nie chodziło o wykonywanie władzy dyskrecjonalnej. Działania podjęte przez Emine Araç miały na celu realizację jej osobistego uprawnienia jako osoby korzystającej z instytucji użyteczności publicznej.

Trybunał uznał skargę za dopuszczalną i stwierdził naruszenie art. 6 ust. 1 EKPCz. W ten sposób ETPCz odstąpił od linii orzeczniczej wypracowanej przez Europejską Komisję Praw Człowieka w sprawie *André Simpson przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*³², w świetle której art. 6 § 1 EKPCz nie ma zastosowania do postępowań odnoszących się do prawa z dziedziny edukacji, które stanowi domenę prawa publicznego³³.

IV.2. Prawo do sprawiedliwego procesu w sytuacji nakłaniania do przestępstwa

Istotny z punktu widzenia granic dopuszczalności czynności operacyjno-rozpoznawczych policji, w szczególności działania „pod przykryciem” i kontrolowanego wręczenia łapówki, w kontekście prawa do sprawiedliwego procesu karnego jest wyrok w sprawie *Ramanauskas przeciwko Litwie*.

Skargę złożył Kestas Ramanauskas, litewski prokurator, który został skazany za przyjęcie łapówki za obietnicę doprowadzenia do uniewinnienia pewnej osoby. Niemniej w swej skardze Ramanauskas podniósł, że do popełnienia tego przestępstwa został nakłoniony przez funkcjonariuszy policji, w szczególności jednego z nich, który nie został wezwany na świadka podczas procesu sądowego. W efekcie tego doszło do naruszenia w ocenie skarżącego jego prawa do obrony i zasady równości broni.

Wielka Izba uznała naruszenie przez Litwę art. 6 EKPCz, rozstrzygnięcie *ad casum* poprzedziła wszelako istotnymi uwagami generalnymi. Ze zrozumieniem odniosła się więc do trudności z jakimi boryka się policja prowadząc walkę ze zorganizowanymi formami przestępczości, w tym z korupcją. Sędziowie podkreślili, że w walce tej dla zebrania dowodów procesowych coraz częściej konieczne staje się wykorzystywanie specjalnych technik (metod) operacyjnych. Ich stosowanie nie stanowi *a priori* naruszenia prawa do

³² Decyzja Komisji w sprawie *Simpson przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, numer skargi 14688/89, z 4.12.1989 r., Decisions and Reports (DR) 64, p. 196.

³³ Wyrok ETPCz w sprawie *Emine Araç przeciwko Turcji*, z 23.9.2008 r., skarga numer 9907/02, w szczególności: § 14–28.

sprawiedliwego procesu w rozumieniu art. 6 EKPCz, niemniej, ze względu na ryzyko namawiania (nakłaniania) przez policję do popełnienia przestępstwa, które wiąże się z stosowaniem tych technik, granice ich stosowania muszą być jasno określone, a władze, w tym sądy, są zobowiązane do starannego zbadania czy policja nie przekroczyła tych granic.

Wykluczone jest nakłanianie do popełnienia przestępstwa, a dochodzi do niego wówczas gdy, gdy policjanci – funkcjonariusze sił bezpieczeństwa lub osoby działające na podstawie ich instrukcji – nie ograniczają się do pasywnego w istocie śledzenia działalności przestępczej danej osoby, ale wywierają na nią wpływ, aby skłonić ją do popełnienia przestępstwa, którego bez tego nakłaniania by nie popełniła i następnie uzyskać dowody oraz podjąć ściganie. Konsekwentnie, interes publiczny nie może usprawiedliwić użycia w procesie karnym dowodów uzyskanych w efekcie policyjnego nakłaniania. W takim przypadku wystąpiłoby ryzyko całkowitego pozbawienia oskarżonego od samego początku prawa do sprawiedliwego procesu.

Obok rozważań odnoszących się bezpośrednio do procesu karnego Wielka Izba zwróciła uwagę na odpowiedzialność państwa za tego typu działania funkcjonariuszy policji. Państwo nie może więc uchylić się od odpowiedzialności za tego typu działania, twierdząc że funkcjonariusze działali prywatnie, z własnej inicjatywy³⁴.

IV.3. Publiczne ogłoszenie wyroku w sprawach cywilnych

W wyroku w sprawie *Ryakił Biryukov przeciwko Rosji* Trybunał przyznał, że wymóg publicznego ogłoszenia wyroku w sprawach cywilnych oznacza publiczny dostęp do pełnego tekstu wyroku.

Skarżący dochodził przed sądem rosyjskim odszkodowania od szpitala w związku z doznaniem trwałego uszczerbku na zdrowiu, który został spowodowany najprawdopodobniej zaniedbaniami personelu medycznego. Na rozprawie przewodniczący składu orzekającego odczytał jedynie operatywną część orzeczenia, w której odrzucił roszczenia skarżącego. Całość orzeczenia wraz z uzasadnieniem została doręczona skarżącemu na piśmie kilka dni później.

Zdaniem Trybunału w sprawie nie został zachowany wymóg publicznego ogłoszenia wyroku, dzięki któremu możliwe jest poddanie sądownictwa publicznej kontroli i tym samym zapewnienie sprawiedliwego procesu w rozumieniu art. 6 § 1 EKPCz, ponieważ publiczność nie mogła zapoznać się

³⁴ Wyrok ETPCz w sprawie *Ramanauskas przeciwko Litwie*, z 5.2.2008 r., skarga numer 74420/01, w szczególności: § 62–74.

z argumentacją sądu i nie mogła zrozumieć przyczyn, dla których roszczenia skarżącego zostały odrzucone³⁵.

IV.4. Domniemanie niewinności

W powoływanym wyżej wyroku w sprawie *Ismoilov i inni przeciwko Rosji* ETPCz po raz pierwszy stwierdził naruszenie domniemania niewinności w wyniku twierdzeń zawartych w uzasadnieniu decyzji o ekstradycji.

W ocenie Trybunału podjęcie decyzji o wydaleniu skarżących z Rosji samo w sobie nie naruszało domniemania niewinności. Jednakże jej uzasadnienie, w którym popełnienie przestępstw przez skarżących było opisane jako bezspornie ustalony fakt, a nie jedynie podejrzenie, było sprzeczne z gwarancją art. 6 § 2 EKPCz. Stanowiło deklarację o winie skarżących, która, po pierwsze, mogła wywołać w społeczeństwie przekonanie o popełnieniu zarzucanych czynów, a, po drugie, przesądzała o faktach, zanim oceniły je odpowiednie organy władzy sądowej w państwie wzywającym³⁶.

IV.5. Dostęp nieletniego do obrońcy

Zdaniem ETPCz osoby aresztowane, zwłaszcza nieletni, znajdują się w szczególnie słabej pozycji na etapie prowadzenia śledztwa. W związku z tym zagwarantowanie im dostępu do adwokata ma fundamentalne znaczenie.

Powyższe ustalenia zawarte są w wyroku w sprawie *Salduz przeciwko Turcji*, w którym Wielka Izba odniosła się między innymi do zakresu stosowania gwarancji procesowych wynikających z art. 6 EKPCz do postępowania przygotowawczego³⁷. Spośród tych gwarancji, dających wyraz koncepcji sprawiedliwego procesu (*fair trial*), w sposób szczególny Trybunał odniósł się w tej sprawie do prawa do dostępu do adwokata, o którym stanowi art. 6 § 3 lit. c. EKPCz, podkreślając jego funkcję gwarancyjną w zakresie wolności od samooskarżania.

³⁵ Wyrok ETPCz w sprawie *Ryakib Biryukov przeciwko Rosji*, z 17.1.2008 r. skarga numer 14810/02, w szczególności: § 36–46.

³⁶ Wyrok ETPCz w sprawie *Ismoilov i inni przeciwko Rosji*, z 24.4.2008 r. skarga numer 2947/06, w szczególności: § 160–168.

³⁷ Art. 6 § 3 EKPCz stanowi, że każdy oskarżony o popełnienie czynu zagrożonego karą ma co najmniej prawo do:

- c) bronięcia się osobiście lub przez ustanowionego przez siebie obrońcę, a jeśli nie ma wystarczających środków na pokrycie kosztów obrony – do bezpłatnego korzystania z pomocy obrońcy wyznaczonego z urzędu, gdy wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości.

Skargę w tej sprawie złożył Yusuf Salduz, który został zatrzymany przez funkcjonariuszy z Brygady Antyterrorystycznej Departamentu Bezpieczeństwa w Izmirze pod zarzutem między innymi udziału w nielegalnej demonstracji, będącej wyrazem poparcia dla jednego z liderów Partii Pracującego Kurdystanu (PPK).

Trybunał podkreślił, że prawo do sprawiedliwego procesu, tak jak inne prawa i wolności proklamowane w EKPCz i Protokołach Dodatkowych musi być praktyczne i skuteczne. W tym celu konieczne jest zapewnienie dostępu do obrońcy już od pierwszego przesłuchania zatrzymanego (podejrzanego) przez policję. Prawo to może być ze względu na usprawiedliwione (nieodparte) powody ograniczone, ale jest to możliwe tylko w szczególnych okoliczności i w sytuacji gdy nie prowadzi to do nadmiernego (bezpowrotnego) uszczuplenia praw wynikających z art. 6 EKPCz.

Prawo do obrony ulega właśnie takiemu, co do zasady, bezpowrotnemu uszczupleniu, jeśli obciążające oświadczenia złożone w trakcie przesłuchania przez policję bez dostępu do adwokata stanowić będą, tak jak w niniejszej sprawie, podstawę skazania³⁸.

IV.6. Zakaz karania bez podstawy prawnej (art. 7 EKPCz)

W kontekście zakazu karania bez podstawy prawnej, dwa rozstrzygnięcia ETPCz są szczególnie ważne.

W sygnalizowanym już wcześniej wyroku w sprawie *Kafkaris przeciwko Cyprowi* Wielka Izba potwierdziła, że art. 7 EKPCz zakazuje retroaktywnego nakładania surowszych kar, jednakże zakaz ten dotyczy jedynie środków penalnych w znaczeniu materialnoprawnym³⁹. Pojęcie „kary” w świetle art. 7 EKPCz ma charakter autonomiczny, jednak nie obejmuje swym zakresem środków, których istotą i celem jest złagodzenie lub zwolnienie z odbywania wcześniej orzeczonej kary.

³⁸ Wyrok ETPCz w sprawie *Salduz przeciwko Turcji*, z 27.11.2008 r., skarga numer 36391/02, w szczególności: § 56–63.

³⁹ Artykuł 7 EKPCz stanowi, że:

1. Nikt nie może być uznany za winnego popełnienia czynu polegającego na działaniu lub zaniechaniu działania, który według prawa wewnętrznego lub międzynarodowego nie stanowił czynu zagrożonego karą w czasie jego popełnienia. Nie będzie również wymierzona kara surowsza od tej, którą można było wymierzyć w czasie, gdy czyn zagrożony karą został popełniony.
2. Niniejszy artykuł nie stanowi przeszkody w sądzeniu i karaniu osoby winnej działania lub zaniechania, które w czasie popełnienia stanowiły czyn zagrożony karą według ogólnych zasad uznanych przez narody cywilizowane.

Za potrójne morderstwo na zlecenie, którego dopuścił się skarżący, sąd wymierzył mu obowiązkową karę dożywotniego więzienia przewidzianą w cypryjskim kodeksie karnym. Zgodnie z obowiązującym ówczesnie rozporządzeniem karno-wykonawczym, kara dożywotniego więzienia była zasadniczo równoznaczna z karą 20 lat pozbawienia wolności, po odbyciu której następowało zwolnienie. W trakcie pobytu skarżącego w więzieniu, rozporządzenie to zostało uchylone. W świetle nowych regulacji musi on odbyć swoją karę w całości.

Trybunał uznał, że obowiązujące przepisy prawa cypryjskiego nie określały wystarczająco precyzyjnie zakresu kary dożywotniego pozbawienia wolności, w związku z tym nie został zachowany wymóg legalności, co stanowi naruszenie art. 7 w kontekście *nulla poena sine lege*.

Zdaniem Wielkiej Izby nie doszło jednak do wstecznego nałożenia surowszej kary, ponieważ wprowadzone zmiany dotyczyły środków wykonania kary, a więc polityki karnej, w sferze której państwa-strony mają szeroki margines oceny⁴⁰.

IV.7. Zbrodnie przeciwko ludzkości

W wyroku w sprawie *Korbely przeciwko Węgrom* ETPCz, orzekając w składzie Wielkiej Izby, uznał skazanie skarżącego przez sądy węgierskie za zbrodnię przeciwko ludzkości jako niezgodne z gwarancjami zawartymi w art. 7 EKPCz.

Skarga została wniesiona przez byłego oficera wojska, który brał udział w tłumieniu powstania na Węgrzech w 1956 r. Powołując się na art. 3 § 1 Konwencji Genewskich z 1949 r. sądy krajowe uznały go winnym popełnienia wielokrotnego zabójstwa stanowiącego zbrodnię przeciwko ludzkości. Zdaniem skarżącego został on skazany za czyn, który nie stanowił przestępstwa w momencie jego popełnienia, a więc z naruszeniem art. 7 EKPCz.

Z art. 7 EKPCz wynika, że przestępstwo musi być jasno zdefiniowane w przepisach prawa. Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału, pojęcie „prawo” na gruncie Konwencji pociąga za sobą wymogi jakościowe wobec przepisów prawnych, mianowicie wymaga ich dostępności i przewidywalności. W opinii Wielkiej Izby ten ostatni warunek nie został spełniony, bowiem nie można było przewidzieć, że czyn, za który skarżący został skazany, będzie zakwalifikowany jako zbrodnia przeciwko ludzkości.

⁴⁰ Wyrok ETPCz w sprawie *Kafkaris przeciwko Cyprowi*, z 12.2.2008 r., skarga numer 21906/04, w szczególności: § 143–152.

Wielka Izba zgodziła się z sądami krajowymi, że w świetle wspólnego art. 3 Konwencji Genewskich, zabójstwo może stanowić podstawę skazania za zbrodnię przeciwko ludzkości popełnioną w 1956 r. Niemniej muszą zaistnieć także inne przesłanki, całkowicie pominięte przez sądy węgierskie, które nie wynikają z brzmienia wspólnego art. 3 Konwencji Genewskich, lecz są związane z prawnomiędzynarodowymi elementami „zbrodni przeciwko ludzkości” w znaczeniu, jakie pojęcie to miało w 1956 r.

Wielka Izba nie zgodziła się również z ustaleniami krajowego wymiaru sprawiedliwości, zgodnie z którymi jedna z ofiar skarżącego należała do kategorii osób chronionych przez wspólny art. 3 Konwencji Genewskich. W świetle ówczesnie stosowanych standardów międzynarodowych nie można było uznać, że złożyła ona broń w rozumieniu tego postanowienia.

W związku z powyższymi ustaleniami ETPCz stwierdził naruszenie przez Węgry art. 7 EKPCz⁴¹.

IV.8. Prawo do skutecznego środka odwoławczego w sprawach cywilnych (art. 13 EKPCz)

We wskazanym wcześniej wyroku w sprawie *Chember przeciwko Rosji* Trybunał uznał, badając sprawę z własnej inicjatywy, że konstrukcja skargi odszkodowawczej przyjęta w rosyjskim prawie cywilnym nie spełnia wymogów skutecznego środka odwoławczego w rozumieniu art. 13 EKPCz⁴².

W świetle prawa rosyjskiego nie było rzeczywistej możliwości udowodnienia winy funkcjonariuszowi państwowemu w postępowaniu cywilnym. Zasadniczo konieczne było jej stwierdzenie w procedurze karnej. Jednakże postępowanie karne w sprawie skarżącego w związku z nieludzkim traktowaniem i karaniem w wojsku zostało umorzone, ze względu na brak popełnienia przestępstwa. Tym samym zamknięta została mu droga do dochodzenia roszczeń na gruncie prawa cywilnego. Stosowne przepisy rosyjskiego kodeksu postępowania karnego zabraniały bowiem wnoszenia oddzielnej skargi cywilnej w sytuacji umorzenia postępowania z tego powodu⁴³.

⁴¹ Wyrok ETPCz w sprawie *Korbely przeciwko Węgrom*, z 19.9.2008 r., skarga numer 9174/02, w szczególności: § 73–95.

⁴² Artykuł 13 EKPCz stanowi, że: każdy, czyje prawa i wolności zawarte w niniejszej Konwencji zostały naruszone, ma prawo do skutecznego środka odwoławczego do właściwego organu państwowego także wówczas, gdy naruszenia dokonały osoby wykonujące swoje funkcje urzędowe.

⁴³ Wyrok ETPCz w sprawie *Chember przeciwko Rosji*, z 3.7.2008 r., skarga numer 7188/03, w szczególności: § 72–73.

IV.9. Nowe i nowo ujawnione fakty (art. 3 P-7)

W sierpniu 1981r. skarżący, *Sergey Nilovich Matveyev*, został skazany na dwa lata pozbawienia wolności za fałszowanie znaczków pocztowych. Skarżący odbył orzeczoną karę i został zwolniony z pracy. Niemniej w postępowaniu kontrolnym sądy rosyjskie orzekały, że skazanie było niezgodne z prawem. W związku z powyższym orzekły o odszkodowaniu za poniesione przez skarżącego szkody majątkowe, ale konsekwentnie odrzucały skargi skarżącego o przyznanie odszkodowania za szkody niemajątkowe. W tym właśnie zakresie S. Matveyev złożył skargę przeciwko Rosji, powołując jako wzorzec kontroli art. 3 Protokołu nr 7 (dalej: art. 3 P-7)⁴⁴.

Trybunał rozstrzygając meritum skargi powołał się na *Explanatory Report* do art. 3 P-7⁴⁵ i uznał, że sprawa nie wyczerpuje zakresu przedmiotowego art. 3 P-7, gdyż uchylenie skazującego wyroku nie było rezultatem pojawienia się „nowych lub nowo odkrytych faktów”, lecz nowej oceny dowodów wykorzystanych w postępowaniu karnym przeciwko skarżącemu.

Dodatkowo, badając przesłanki *ratione temporis* niniejszej skargi, zwrócił uwagę, iż w przypadku art. 3 P-7 datę krytyczną, która determinuje dopuszczalność skargi określić należy z uwzględnieniem dwóch dat, mianowicie daty ratyfikacji P-7 przez państwo-stronę oraz daty wydania przez sąd krajowy wyroku uniewinniającego lub ulaskawienia⁴⁶.

PRAWA WOLNOŚCI OSOBISTYCH I POLITYCZNE

V. Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego (art. 8 EKPCz)

V.1. Uprawnienia w zakresie pogrzebu martwo urodzonego dziecka

W wyrok w sprawie *Hadri-Vionnet przeciwko Szwajcarii* ETPCz uznał, iż pojęcie „życie prywatne” o ochronie i poszanowaniu którego

⁴⁴ Art. 3 P-7 stanowi, że: każdemu skazanemu prawomocnie za przestępstwo, który odbył karę w wyniku takiego skazania, a następnie został uniewinniony lub ulaskawiony na tej podstawie, że nowy lub nowo ujawniony fakt wskazuje, iż nastąpiła pomyłka sądowa, przysługuje odszkodowanie zgodnie z ustawą lub praktyką w danym państwie, chyba że zostanie wykazane, iż nieujawnienie nieznanego faktu we właściwym czasie należy przypisać całkowicie lub częściowo tej osobie.

⁴⁵ Explanatory Report to Protocol No. 7 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ETS No. 117).

stanowi art. 8 EKPCz⁴⁷, obejmuje również prawo matki do udziału w pogrzebie martwo narodzonego dziecka oraz prawo domagania się, aby ciało dziecka było przewiezione na cmentarz odpowiednim samochodem.

Skargę w tej sprawie do ETPCz złożyła pani Hadri-Vionnet, która przybyła do Szwajcarii z Algierii w 1996 r. i wystąpiła o azyl polityczny. Przebywając w ośrodku dla azylantów urodziła martwe dziecko. Ciało dziecka, po sekcji zwłok, zostało przewiezione na cmentarz zwykłą ciężarówką transportową, a pogrzeb odbył się bez jakiegokolwiek ceremonii i bez udziału rodziców dziecka. Matka wystąpiła na drogę sądową przeciwko odpowiedzialnym za to urzędnikom. Niemniej sprawa została umorzona. Sąd szwajcarski choć uznał, że doszło do naruszenia prawa, to stwierdził, że działania urzędników należy ocenić uwzględniając ich rzeczywiste skutki. Urzędnicy zostali więc niewinni.

W nawiązaniu do tych okoliczności, ETPCz orzekł, że brak zamiaru lub złej woli po stronie funkcjonariuszy państwa, w tym wypadku urzędników miejskich, nie zwalnia państwa z zobowiązań międzynarodowych na gruncie Konwencji. Odpowiedzialność państw-stron wynika z postanowień art. 8 EKPCz, które muszą być interpretowane i stosowane w świetle przedmiotu i celu Konwencji oraz zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego.

Powtórzył nadto, że służby i urzędnicy państwa-strony powinni być tak przygotowani aby w swym działaniu móc spełniać wymagania wynikające z Konwencji. Dotyczy to tym bardziej sfery tak intymnej i wrażliwej, jaką stanowi postępowanie ze zwłokami osób. Wymaga ono szczególnie wysokiego standardu staranności i uwagi⁴⁸.

V.2. Adopcja dziecka przez osobę żyjącą w związku homoseksualnym

W wyroku w sprawie *E.B. przeciwko Francji* ETPCz stwierdził naruszenie Konwencji w wyniku odmowy udzielenia zgody na dokonanie adopcji przez osobę żyjącą w stałym związku z osobą tej samej płci.

⁴⁶ Wyrok ETPCz w sprawie *Matveyev przeciwko Rosji*, z 3.7.2008 r., skarga numer 26601/02, w szczególności: § 37–45.

⁴⁷ Artykuł 8 EKPCz stanowi, że:

1. Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji.
2. Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa, z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób.

⁴⁸ Wyrok ETPCz w sprawie *Hadri-Vionnet przeciwko Szwajcarii*, z 14.2.2008 r., skarga numer 55525/00, w szczególności: § 50–62 (wyrok dostępny tylko w języku francuskim).

Skargę do Trybunału wniosła, związana od wielu lat z inną kobietą, wychowawczyni z przedszkola, która ubiegała się o adopcję dziecka. Mimo osobistych zalet, którymi odznaczała się jako osoba pracująca z dziećmi na co dzień, władze francuskie nie zezwoliły jej na przysposobienie, m.in. ze względu na „prowadzony styl życia” (*conditions of life*). Zdaniem skarżącej decyzja władz francuskich stanowiła naruszenie art. 14 EKPCz w związku z art. 8 EKPCz.

Rozstrzygając o dopuszczalności skargi, Trybunał przypominał, że EKPCz nie gwarantuje prawa do założenia rodziny, ani prawa do adopcji. Jednakże w przypadku, gdy podniesiony zarzut dotyczy naruszenia zakazu dyskryminacji, wystarczy, aby przedstawiony przez skarżącego stan faktyczny wchodził w generalny zakres prawa gwarantowanego w Konwencji.

Następnie Trybunał uznał, że władze krajowe odmawiając zgody na adopcję dziecka przez skarżącą, w rzeczywistości dokonały nieuzasadnionego rozróżnienia podmiotów uprawnionych, gdyż przyjęły jako kryterium tego rozróżnienia orientację seksualną. W efekcie tego doszło do naruszenia art. 14 EKPCz w związku z art. 8 EKPCz⁴⁹.

V.3. Ubezwłasnowolnienie osoby chorej psychicznie

Z kolei w wyroku w sprawie *Shtukaturov przeciwko Rosji* Trybunał badał dopuszczalność pozbawienia dorosłego schizofrenika zdolności do czynności prawnej na mocy decyzji wydanej bez jego wiedzy, na wniosek matki, która została jego opiekunem. Zgodnie z prawem krajowym nie miał on żadnej możliwości zakwestionowania tej decyzji przed sądem i w konsekwencji został zamknięty w szpitalu psychiatrycznym.

ETPCz uznał opisaną ingerencję w życie prywatne skarżącego za bardzo poważną. Po pierwsze, oznaczała ona bezterminowe i całkowite uzależnienie w większości dziedzin życia od opiekuna. Po drugie, nie było innej możliwości jej zakwestionowania, jak za pośrednictwem opiekuna, który sprzeciwiał się każdej próbie skorzystania z takiego środka. Co więcej, postępowanie, w którym skarżący został ubezwłasnowolniony były nieważne, ponieważ nie mógł w nim uczestniczyć. Wreszcie, uzasadnienie decyzji było niewystarczające, ponieważ sąd oparł ją jedynie na raporcie medycznym, w którym, w opinii Trybunału, nie przeprowadzono wystarczającej analizy poziomu niezdolności skarżącego. Raport nie rozważał konsekwencji choroby skarżącego na jego życie społeczne, zdrowie i interesy finansowe, ani nie

⁴⁹ Wyrok ETPCz w sprawie *E.B. przeciwko Francji*, z 22.1.2008 r., numer skargi 43546/02, w szczególności: § 71–98.

z badał dokładnie jego niezdolności do pojmowania i kontrolowania swoich zachowań.

ETPCz zaznaczył, że występowanie zaburzeń psychicznych, nawet tych poważnych, nie może być jedynym powodem uzasadniającym całkowite pozabawienie zdolności do czynności prawnej. W konsekwencji orzekł o naruszeniu art. 8 EKPCz⁵⁰.

V.4. Obowiązek pozytywny państwa w zakresie ochrony życia prywatnego

Trzecią sprawą główną w zakresie ochrony życia prywatnego i integralności fizycznej i psychicznej jednostki jest sprawa **K.U. przeciwko Finlandii**.

Skarga wiąże się z koniecznością ochrony małoletnich przed poważnymi nadużyciami do jakich dochodzi w korzystaniu z Internetu. Mianowicie, nieznana osoba zamieściła w internetowym portalu randkowym ogłoszenie o charakterze seksualnym w imieniu skarżącego, K.U., ale bez jego wiedzy. Ojciec skarżącego, mającego wówczas dwanaście lat, bezskutecznie usiłował doprowadzić do ustalenia i oskarżenia sprawcy, ponieważ w świetle obowiązujących ówczesnie regulacji, policja i sądy nie mogły wymagać od dostawców usług internetowych ujawnienia tożsamości osoby, która umieściła to ogłoszenie w Internecie.

W swym wyroku ETPCz skoncentrował się zasadniczo na pozytywnych obowiązkach państwa w zakresie art. 8 EKPCz. Zwrócił uwagę na komplementarny wobec obowiązku negatywnego charakter obowiązków pozytywnego, którego wypełnienie może wiązać się z koniecznością zabezpieczenia poszanowania życia prywatnego nawet w stosunkach między jednostkami.

Bezpośrednio w nawiązaniu do okoliczności tej sprawy Trybunał podkreślił między innymi, że nie można wykluczyć rozciągnięcia obowiązków pozytywnych państwa na podstawie art. 8 EKPCz na kwestie skuteczności postępowania karnego, nawet jeśli nie wchodzi w konkretnej sytuacji w grę odpowiedzialność karna funkcjonariuszy państwa. Ma to szczególne znaczenie, gdy zagrożone jest fizyczne i moralne dobro dziecka. Dzieci i inne jednostki słabe są uprawnione zatem do ochrony państwa w formie skutecznego odstraszenia od takich jak w tej sprawie, bardzo poważnych ingerencji w istotne aspekty życia prywatnego.

⁵⁰ Wyrok ETPCz w sprawie *Shtukaturov przeciwko Rosji*, z 27.3.2008 r., numer skargi 44009/05, w szczególności: § 90–96.

Finlandia nie tworząc wówczas skutecznego systemu ochrony nie spełniła swego pozytywnego obowiązku wobec skarżącego. Trybunał uznał jednomyślnie, że doszło do naruszenia art. 8 EKPCz⁵¹.

V.5. Próby komórkowe i profile DNA

Wreszcie w wyroku w sprawie *S. i Marper przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* Wielka Izba wyraźnie stwierdziła, że próby komórkowe i profile DNA są szczególnymi danymi osobistymi chronionymi na gruncie art. 8 EKPCz. Ich gromadzenie i przechowywanie przez policję stanowi ingerencję w prawo do poszanowania życia prywatnego. Inaczej niż w poprzednim orzecznictwie, za ingerencję w to prawo uznane zostało także gromadzenie i przechowywanie odcisków palców.

Pierwszy skarżący został w wieku 11 lat aresztowany za włamanie, a następnie uniewinniony. Drugiego skarżącego aresztowano za znęcanie się nad konkubiną. Ostatecznie postępowanie w jego sprawie zostało umorzone. W obydwóch przypadkach pobrano od skarżących odciski palców i próbki DNA. Na podstawie obowiązujących w Zjednoczonym Królestwie przepisów policja odmówiła jednak ich zniszczenia.

W ocenie Wielkiej Izby brytyjskie regulacje przyznające policji kompetencje do przechowywania odcisków palców, próbek komórkowych i profili DNA osób podejrzanych o popełnienie przestępstwa, lecz nie skazanych, miały charakter blankietowy i ogólny, a tym samym naruszały słuszną równowagę pomiędzy konkurującym interesem publicznym i prywatnym. Nie uwzględniały m.in. ciężaru przestępstwa oraz wieku podejrzanego i zezwalały na bezterminowe przechowywanie tych danych.

Zdaniem Wielkiej Izby opisane przechowywanie próbek stanowiło nieproporcjonalną ingerencję w prawo do poszanowania życia prywatnego⁵².

V.6. Wymóg proporcjonalności ingerencji w prawo do poszanowania domu

Z kolei w wyroku w sprawie *McCann przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* Trybunał nawiązał do gwarancji proceduralnych w zakre-

⁵¹ Wyrok ETPCz w sprawie *K.U. przeciwko Finlandii*, z 2.12.2008 r., skarga numer 2872/02, w szczególności: § 40–50.

⁵² Wyrok ETPCz w sprawie *S. i Marper przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, z 4.12.2008 r., numer skarg: 30562/04; 30566/04, w szczególności: § 68–86; § 95–100; § 105–126.

się ochrony i poszanowania prawa do prywatności w kontekście prawa do poszanowania domu (art. 8 EKPCz).

Skargę złożył Gerrard McCann, obywatel brytyjski, mieszkający w Birmingham (Zjednoczone Królestwo). Dotyczyła ona przebiegu wszczętego wobec niego przez urzędników socjalnych postępowania eksmisyjnego, powiązanego z wcześniejszym rozwodem i zarzutami dopuszczania się aktów przemocy domowej.

Trybunał badając dopuszczalność ingerencji w prawo skarżącego do poszanowania domu ustalił, że decyzja o eksmisji skarżącego została dokonana zgodnie z obowiązującym prawem i stanowiła realizację legitymowanego w Konwencji celu, niemniej została podjęta bez rozważenia przez władze jej skutków dla prawa skarżącego do poszanowania domu. W efekcie zastosowanej procedury skarżący nie miał możliwości zwrócić się do sądu, który mógłby zbadać decyzję o eksmisji biorąc pod uwagę jego sytuację osobistą, w tym umożliwienie mu kontaktów z dziećmi i prawdziwość zarzutów żony o dopuszczaniu się przez niego przemocy domowej.

Trybunał podkreślił więc, że pozbawienie domu jest najdalej idącą formą ingerencji w korzystanie z prawa do poszanowania domu. Stąd prawo krajowe powinno przewidywać możliwość dokonania przez niezależny sąd (trybunał) oceny czy pozbawienie domu było proporcjonalnym środkiem do legitymowanego celu⁵³.

V.7. Wydalenie (deportacja) w kontekście prawa do poszanowania życia rodzinnego

W wyroku w sprawie *Maslov przeciwko Austrii* Wielka Izba potwierdziła naruszenie art. 8 EKPCz poprzez wydanie i wykonanie decyzji o wydaleniu z terytorium państwa cudzoziemca – młodocianego przestępcy.

Skarżący Juri Maslov, obywatel Bułgarii, od szóstego roku życia przebywał z rodzicami legalnie w Austrii. Po dwukrotnym skazaniu przez sąd dla nieletnich za włamanie i inne przestępstwa, władze austriackie wydały nakaz opuszczenia kraju na 10 lat wobec Maslova, który w międzyczasie osiągnął pełnoletniość. Zdaniem skarżącego wydanie nakazu opuszczenia Austrii i wydalenie z terytorium naruszało jego prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego.

⁵³ Wyrok ETPCz w sprawie *McCann przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, z 13.5.2008 r., numer skargi: 19009/04, w szczególności: § 49–55.

Wielka Izba przypominała, że art. 8 EKPCz nie gwarantuje żadnemu cudzoziemcowi absolutnego prawa do nie bycia wydalonym z terytorium państwa, niemniej, jak wynika z orzecznictwa Trybunału, są sytuacje, w których wydalenie będzie sprzeczne z tym postanowieniem. W sprawach dotyczących młodocianych przestępców jednym z relewantnych kryteriów jest charakter i waga popełnionych przestępstw. W sytuacji, gdy przestępstwo popełnione przez młodocianego było głównym powodem wydania nakazu opuszczenia kraju, państwo ma obowiązek uwzględnienia najlepszego interesu dziecka, w tym także umożliwienia mu reintegracji, o której mowa jest m.in. w art. 40 Konwencji o Prawach Dziecka. Tymczasem przerwanie więzi rodzinnych i społecznych, które następuje w wyniku wydalenia, tego celu nie realizuje. Powinno być więc stosowane jako środek ostateczny.

Zdaniem Wielkiej Izby wyjątkowo rzadko możliwe będzie usprawiedliwienie wydalenia osiadłego imigranta ze względu na popełnienie przez niego przestępstw bez użycia przemocy, kiedy był jeszcze małoletnim. Jednakże w sytuacji bardzo poważnych przestępstw, wydalenie będzie uzasadnione nawet wtedy, gdy zostały popełnione przez osobę niepełnoletnią⁵⁴.

VI. Wolność myśli, sumienia i wyznania (art. 9 EKPCz)

VI.1. Dyskryminacja grupy religijnej

Na obowiązek państwa zachowania szczególnej neutralności i bezstronności przy wykonywaniu swoich uprawnień regulacyjnych w sferze wolności religijnej oraz relacji z różnymi religiami, wyznaniami i przekonaniami zwrócił uwagę Trybunał w wyroku w sprawie *Relionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas i inni przeciwko Austrii*.

Skargę złożyli czterej obywatele Austrii, należący do wspólnoty religijnej świadków Jehowy, piątej co do wielkości w tym kraju. Zarzucili w niej władzom austriackim, że od około dwudziestu lat odmawiają tej wspólnotie przyznania osobowości prawnej jako towarzystwu religijnemu. W efekcie takiego postępowania władz status tej wspólnoty był niższy niż towarzystwa religijnego i bardziej ograniczony w stosunku do innych wspólnot religijnych.

Skarżący zatem zarzucili władzom austriackim naruszenie art. 9 odrębnie i w połączeniu z art. 14 EKPCz, następnie art. 11 i art. 6 § 1 EKPCz

⁵⁴ Wyrok ETPCz w sprawie *Maslov przeciwko Austrii*, z 23.6.2008 r., numer skargi 1638/03, w szczególności: § 77–100.

w kontekście przewlekłości rozpoznania wniosku tej wspólnoty o uznanie jej za towarzystwo religijne.

ETPCz potwierdził, że gdy wspólnoty religijne zwyczajowo działają w formie zorganizowanej, art. 9 EKPCz⁵⁵ należy interpretować w świetle art. 11 EKPCz⁵⁶, który proklamuje wolność od nadmiernej ingerencji państwa w życie stowarzyszeniowe.

Ponadto Trybunał uznając, że choć ingerencja władz austriackich dokonana została zgodnie z prawem i ma uzasadnienie w legitymowanym przez EKPCz celu, to nie była ona konieczna w demokratycznym społeczeństwie. Zdecydował o tym tak długi okres rozpatrywania wniosku wspólnoty o przyznanie osobowości prawnej jako towarzystwa religijnego. Władze nie wyjaśniły tej sytuacji w sposób odpowiedni i wystarczający.

W ocenie ETPCz obowiązkiem władz jest zapewnienie, aby okres oczekiwania na przyznanie osobowości prawnej był rozsądnie krótki, gdyż autonomiczne istnienie wspólnot religijnych jest niezbędne dla pluralizmu w społeczeństwie demokratycznym i należy do istoty ochrony na podstawie art. 9 EKPCz.

W związku z zarzutem dyskryminacji Trybunał zwrócił uwagę, że ze względu na liczne przywileje, jakie posiadają towarzystwa religijne, oraz ich naturę, państwo ma obowiązek na podstawie art. 9 EKPCz zachować neutralność, a stworzone kryteria nadawania tego specjalnego statusu, powinny być stosowane w taki sposób, aby nie prowadziły do dyskryminacji.

⁵⁵ Artykuł 9 EKPCz stanowi, że:

1. Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania; prawo to obejmuje wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne.
2. Wolność uzewnętrzniania wyznania lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez ustawę i konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób.

⁵⁶ Artykuł 11 EKPCz stanowi, że:

1. Każdy ma prawo do swobodnego, pokojowego zgromadzenia się oraz do swobodnego stowarzyszania się, włącznie z prawem tworzenia związków zawodowych i przystępowania do nich dla ochrony swoich interesów.
2. Wykonywanie tych praw nie może podlegać innym ograniczeniom niż te, które określa ustawa i które są konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa państwowego lub publicznego, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwu, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób. Niniejszy przepis nie stanowi przeszkody w nakładaniu zgodnych z prawem ograniczeń w korzystaniu z tych praw przez członków sił zbrojnych, policji lub administracji państwowej.

W tej sprawie odmienne traktowanie wspólnoty religijnej świadków Jehowy nie było obiektywnie i rozsądnie uzasadnione. Albowiem mogło być ono konieczne wyjątkowo, w przypadku nowo utworzonych i nieznanymi grup religijnych, ale trudno go usprawiedliwić w stosunku do grup religijnych istniejących od dawna w skali międzynarodowej oraz w kraju i w rezultacie znanych właściwym władzom, jak w przypadku świadków Jehowy⁵⁷.

VI.2. Sekty w społeczeństwie demokratycznym

W wyroku w sprawie *Leela Förderkreis E.V. i inni przeciwko Niemcom*, ETPCz uznał, że określenie w rządowej kampanii informacyjnej niektórych grup religijnych sektami nie stanowi naruszenia artykułu 9 EKPCz.

W związku z pojawieniem się nowych grup i ruchów religijnych, począwszy od lat siedemdziesiątych XX w. w Niemczech prowadzone były kampanie informacyjne i edukacyjne mające na celu podniesienie świadomości społeczeństwa odnośnie celów i działalności tego typu grup oraz związanych z nimi zagrożeniami. Skarżące ugrupowanie zostało w nich określone jako sekta będąca „destrukcyjną” i „pseudoreligijną” grupą manipulującą swoimi członkami. Taka kampania rządowa stanowiła, zdaniem skarżącego stowarzyszenia, nieuzasadnioną ingerencję w jego prawo do manifestowania swojej religii zagwarantowane w art. 9 EKPCz.

Pomimo, że skarżącemu stowarzyszeniu nie zabroniono działalności ETPCz przyznał, że nazwanie w rządowej kampanii informacyjnej ugrupowania sektą, mogło wywołać negatywne skutki i w konsekwencji może być postrzegane jako ingerencja państwa w wolność myśli, sumienia i wyznania. Konieczne było więc wyważenie kolidujących ze sobą interesów – z jednej strony prawa stowarzyszenia do korzystania z wolności myśli, sumienia i wyznania, z drugiej obowiązku władz publicznych dostarczania informacji o sprawach publicznie ważnych. Działalność informacyjna, mająca charakter zapobiegawczy, jest bowiem zgodna z obowiązkiem pozytywnym państwa wynikającym z art. 1 EKPCz zapewnienia praw i wolności zagwarantowanych w EKPCz każdemu, kto znajduje się pod jego jurysdykcją.

Zdaniem Trybunału znaczenie takich pojęć jak „sekta” zmieniło się na przestrzeni lat i obecnie ma znaczenie pejoratywne, zniesławiające. Jed-

⁵⁷ Wyrok ETPCz w sprawie *Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas i inni przeciwko Austrii*, z 31.7.2008 r., skarga numer 40825/98, w szczególności: § 64–68; § 80–82; § 98–99.

nak w czasach, kiedy prowadzona była przedmiotowa kampania, użycie ich przez państwo nie wykraczało poza margines swobody oceny i było proporcjonalne⁵⁸.

VII. Wolność wyrażania opinii (art. 10 EKPCz)

W minionym roku ETPCz rozstrzygnął również wiele nowych zagadnień wchodzących w zakres art. 10 EKPCz.

VII.1. Zakaz używania symboli totalitarnych

Wyrok w sprawie *Vajnai przeciwko Węgrom* był pierwszym rozstrzygnięciem ETPCz, które dotyczyło zakazu manifestowania określonych symboli.

Przepisy węgierskiego kodeksu karnego zabraniały używania symboli totalitarnych. Na ich podstawie jeden z przywódców Partii Pracy, Attila Vajnai, został skazany za noszenie na marynarce w trakcie legalnej demonstracji czerwonej gwiazdy. Jego zdaniem stanowiło to naruszenie art. 10 EKPCz⁵⁹.

Badając dopuszczalność skargi, ETPCz wyraźnie odróżnił niniejszą sprawę od tych, w których stwierdził nadużycie prawa do skargi w świetle art. 17 EKPCz⁶⁰. Zdaniem Trybunału skarżący nie obrażał ofiar reżimu totalitarnego

⁵⁸ Wyrok ETPCz w sprawie *Leela Förderkreis E.V. i inni przeciwko Niemcom*, z 6.11.2008 r., skarga numer 58911/00, w szczególności § 95–101.

⁵⁹ Artykuł 10 EKPCz stanowi, że:

1. Każdy ma prawo do wolności wyrażania opinii. Prawo to obejmuje wolność posiadania poglądów oraz otrzymywania i przekazywania informacji i idei bez ingerencji władz publicznych i bez względu na granice państwowe. Niniejszy przepis nie wyklucza prawa Państw do poddania procedurze zezwoleń przedsięwzięciom radiowych, telewizyjnych lub kinematograficznych.
2. Korzystanie z tych wolności pociągających za sobą obowiązki i odpowiedzialność może podlegać takim wymogom formalnym, warunkom, ograniczeniom i sankcjom, jakie są przewidziane przez ustawę i niezbędne w społeczeństwie demokratycznym w interesie bezpieczeństwa państwowego, integralności terytorialnej lub bezpieczeństwa publicznego ze względu na konieczność zapobieżenia zakłóceniu porządku lub przestępstwu, z uwagi na ochronę zdrowia i moralności, ochronę dobrego imienia i praw innych osób oraz ze względu na zapobieżenie ujawnieniu informacji poufnych lub na zagwarantowanie powagi i bezstronności władzy sądowej.

⁶⁰ Artykuł 17 EKPCz, stanowi, że żadne z postanowień niniejszej konwencji nie może być interpretowane jako przyznanie jakiegokolwiek państwu, grupie lub osobie prawa do podjęcia działań lub dokonania aktu zmierzającego do zniweczenia praw i wolności wymienionych w niniejszej konwencji albo ich ograniczenia w większym stopniu, niż to przewiduje Konwencja.

i nie należał do grupy o ambicjach totalitarnych. Jego działalność nie miała związku z propagandą rasistowską.

Trybunał uznał ingerencję państwa za nieuzasadnioną. Czerwona gwiazda jest nie tylko znakiem totalitarnego reżimu komunistycznego, ale również międzynarodowego ruchu robotniczego i niektórych partii politycznych legalnie działających w różnych państwach. Blankietowy zakaz używania symboli wieloznacznych może powodować, że ograniczone zostaje ich użycie w tych sytuacjach, w których żadne ograniczenia nie mogą być usprawiedliwione. Zakaz sformułowany w węgierskim kodeksie karnym może obejmować także wypowiedzi chronione przez art. 10 EKPCz i jako taki jest zbyt szeroki.

Zdaniem Trybunału ingerencja nie czyniła zadość wymogowi pilnej potrzeby społecznej⁶¹.

VII.2. Przekazania przez funkcjonariusza publicznego informacji o charakterze poufnym do publicznej wiadomości

W wyroku w sprawie *Guja przeciwko Mołdawii* ETPCz w składzie Wielkiej Izby po raz pierwszy rozstrzygnął sprawę przekazania przez funkcjonariusza publicznego do publicznej wiadomości informacji o charakterze poufnym (wewnętrznym) i orzekł o naruszeniu art. 10 EKPCz.

Skargę do Trybunału złożył Iacob Guja, były szef Departamentu Prasy w Biurze Prokuratora Generalnego, który został zwolniony ze stanowiska po tym jak przekazał prasie dwa pisma od urzędników państwowych próbujących wywrzeć wpływ na prowadzone przez prokuratorów postępowanie w sprawie przeciwko czterem policjantom. Zdaniem skarżącego jego zwolnienie stanowiło ingerencję w prawo do przekazywania informacji i idei stanowiące element wolności ekspresji zagwarantowanej w art. 10 EKPCz.

W wyroku Wielka Izba potwierdziła, że funkcjonariusze publiczni związani są daleko idącym obowiązkiem lojalności oraz dyskrecji. Czasami jednak interes publiczny może przemawiać za ujawnieniem informacji wewnętrznych lub tajnych będących w ich posiadaniu. Dlatego wskazanie przez urzędnika lub pracownika administracji publicznej zachowań niezgodnych z prawem albo innych nieprawidłowości w miejscu pracy, w określonych sytuacjach powinno podlegać ochronie na gruncie Konwencji. Ze względu na obowiązek lojalności, tego typu informacje w pierwszym rzędzie powinny być przekazane przełożonym bądź innym kompetentnym organom. Jedynie wy-

⁶¹ Wyrok ETPCz w sprawie *Vajnai przeciwko Węgrom*, z 8.7.2008 r., skarga numer 33629/06, w szczególności: § 48–58.

jątkowo, gdy z góry wiadomo, że nie przyniesie to rezultatu, mogą być udostępnione społeczeństwu.

W związku z powyższym przy ocenie proporcjonalności ingerencji państwa w wolność ekspresji w tego typu sprawach Trybunał musi brać pod uwagę następujące kwestie: czy skarżącemu dostępne były inne skuteczne środki za pomocą, których mógł wykazać nieprawidłowości w funkcjonowaniu urzędu; jaki interes publiczny przemawiał za ujawnieniem informacji; czy były one autentyczne; czy szkoda, jaką poniesie urząd nie przeważa interesu publicznego przemawiającego za ujawnieniem informacji; jakimi motywami kierował się skarżący, w szczególności czy działał w dobrej wierze i wreszcie proporcjonalność nałożonej na skarżącego kary⁶².

VII.3. Zakaz telewizyjnej reklamy politycznej

Kolejna sprawa na gruncie art. 10 EKPCz, mianowicie *TV Vest AS and Rogaland Pensjonistparti przeciwko Norwegii* dotyczyła nałożenia grzywny na lokalną stację telewizyjną za wyświetlanie, mimo ostrzeżenia (upomnienia), reklamy politycznej małej partii, Partii Emerytów, w okresie poprzedzającym wybory lokalne i regionalne. Tym samym telewizja naruszyła obowiązujący w prawie norweskim bezwzględny zakaz telewizyjnych ogłoszeń i reklam politycznych. Nałożoną przez Urząd ds. Mediów grzywnę utrzymały sądy, w tym Sąd Najwyższy.

Trybunał zwrócił uwagę na konieczność zachowania – w szczególności w okresie przedwyborczym lub w trakcie wyborów – równowagi pomiędzy swobodą wyrażania opinii a zapewnieniem swobody wyrażenia opinii ludności w wyborze ciała ustawodawczego. Tym samym nawiązał do utrwalonego w orzecznictwie stanowiska o ścisłym związku tych dwóch wolności.

W poszukiwaniu tej równowagi państwa-strony korzystają z szerokiej swobody oceny. Kwestionowana zatem w skardze ingerencja została oceniona przez ETPCz w szczególności przez pryzmat wymogu jej zasadności i proporcjonalności do legitymowanego celu, z uwzględnieniem wymogu zachowania równowagi między wolnością wypowiedzi a zakazem reklamy politycznej.

Trybunał uznał za nieprzekonywujące wskazane przez władze norweskie cele, z racji których stały i całkowity, a więc nie ograniczony do okresów wyborczych, zakaz telewizyjnej reklamy politycznej został wprowadzo-

⁶² Wyrok ETPCz w sprawie *Guja przeciwko Mołdawii*, z 12.2.2008 r., skarga numer 14277/04, w szczególności: § 80–97.

ny. Nie zgodził się zatem, że reklama skarżącej partii przyczyniła się do obniżenia jakości debaty politycznej, że zagroziła integralności procesów demokratycznych oraz bezstronności politycznej programu telewizji. Wręcz przeciwnie, w przeciwieństwie do dużych partii politycznych, którym poświęcano wiele uwagi w programach telewizyjnych, informacje o partii skarżącej były w nich rzadko podawane. W rezultacie pozycja tej partii stała się niekorzystna w porównaniu z pozycją dużych partii, a płatna reklama telewizyjna stała się jedynym sposobem przekazania przez tę partię swojego programu do społeczeństwa za pośrednictwem tego typu medium informacyjnym. Tej dysproporcji nie zrekompensowała możliwość posłużenia się innymi mediami o słabszym niż telewizja oddziaływaniu. Trybunał nie dostrzegł również w tej konkretnej reklamie elementów, które prowadziłyby do obniżenia jakości debaty politycznej.

W tych okolicznościach Trybunał uznał, że nie została zachowana rozsądna proporcja między legitymowanymi celami, które miał realizować zakaz telewizyjnej reklamy politycznej a środkami użytymi do jej osiągnięcia. Konsekwentnie, wprowadzone ograniczenia w korzystaniu z wolności wypowiedzi i wymierzona grzywna nie mogą być uznane, zdaniem ETPCz, za konieczne w społeczeństwie demokratycznym w świetle § 2 art. 10 EKPCz ze względu na ochronę praw innych, niezależnie od marginesu swobody oceny władz krajowych. Doszło więc do naruszenia art. 10 EKPCz⁶³.

VII.3. Kara dyscyplinarna za krytyczną opinię o zastosowanym leczeniu

W wyroku w sprawie *Frankowicz przeciwko Polsce* ETPCz uznał nałożenie na lekarza kary dyscyplinarnej za wydanie na wniosek pacjenta krytycznej opinii o leczeniu zastosowanym przez innego lekarza za nieproporcjonalną ingerencję w swobodę wypowiedzi.

Skarżącym w sprawie był lekarz, Ryszard Frankowicz, który sporządził krytyczną opinię w przedmiocie leczenia zastosowanego przez innego lekarza wobec pacjenta. Sąd lekarski uznał działanie skarżącego za nieetyczne oraz sprzeczne z zasadą solidarności zawodowej, co stanowiło naruszenie Kodeksu Etyki Lekarskiej i nałożył na niego karę nagany.

Trybunał potwierdził, że swoboda wypowiedzi na gruncie art. 10 EKPCz obejmuje swym zakresem ochrony także myśli i poglądy wyrażone w ra-

⁶³ Wyrok ETPCz w sprawie *TV Vest AS and Rogaland Pensjonistparti przeciwko Norwegii*, z 11.12.2008 r., skarga numer 21132/05, w szczególności: § 71–78.

mach lub w związku z działalnością zawodową. Ze względu na szczególną relację pomiędzy lekarzem a pacjentem opartą na zaufaniu, konieczne jest przestrzeganie zasady solidarności pomiędzy lekarzami. Oceniając konieczność ingerencji w swobodę wypowiedzi, Trybunał przypomniał jednak, że każdy pacjent ma prawo do skonsultowania swojego leczenia z innym lekarzem i uzyskania obiektywnej oceny podjętych działań. Absolutny zakaz wyrażania opinii krytycznych przez lekarzy może stanowić zagrożenie dla życia i zdrowia pacjentów. Zdaniem Trybunału, władze polskie nie wzięły również pod uwagę, że skarżący występował w obronie społecznie uzasadnionego interesu⁶⁴.

VIII. Wolność zgromadzeń i zrzeszania się (art. 11 EKPCz)

VIII.1. Wolność związkowa pracowników samorządowych

W wyroku w sprawie *Demir i Baykara przeciwko Turcji* Wielka Izba stwierdziła naruszenie art. 11 EKPCz, ponieważ władze tureckie odmówiły pracownikom samorządu miejskiego prawa do utworzenia związku zawodowego, prowadzenia rokowań zbiorowych i zawierania układów zbiorowych (art. 11 EKPCz)⁶⁵.

Skarga do Trybunału została wniesiona przez przewodniczącego i jednego z członków związku zawodowego Tùm Bel Sen zrzeszającego pracowników samorządu miejskiego zatrudnionych na podstawie prawa publicznego. Związek ów zawarł układ zbiorowy z Radą Miejską, który nie został jednak przez nią wykonany. Wskutek tego przewodniczący związku wniósł przeciwko Radzie powództwo cywilne. W ostatecznym wyroku, właściwy sąd uznał, że związek zawodowy Tùm Bel Sen jako zrzeszenie pracowników służby cy-

⁶⁴ Wyrok ETPCz w sprawie *Frankowicz przeciwko Polsce*, z 16.12.2008 r., skarga numer 53025/99, w szczególności: § 42–44; § 46–52.

⁶⁵ Artykuł 11 EKPCz stanowi, że:

1. Każdy ma prawo do swobodnego, pokojowego zgromadzania się oraz do swobodnego stowarzyszania się, włącznie z prawem tworzenia związków zawodowych i przystępowania do nich dla ochrony swoich interesów.
2. Wykonywanie tych praw nie może podlegać innym ograniczeniom niż te, które określa ustawa i które są konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa państwowego lub publicznego, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwu, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób. Niniejszy przepis nie stanowi przeszkody w nakładaniu zgodnych z prawem ograniczeń w korzystaniu z tych praw przez członków sił zbrojnych, policji lub administracji państwowej.

wilnej nie tylko nie miał prawa do rokowań zbiorowych, ale sam został utworzony bez podstawy prawnej. Nie posiada więc osobowości prawnej i w konsekwencji nie ma czynnej i biernej legitymacji sądowej. W efekcie układ zbiorowy zawarty pomiędzy Tım Bel Sen a Radą Miejską został uznany za nieważny *ab initio*. Następnie wskutek kontroli finansowej Rady Miejskiej dokonanej przez Izbę Obrachunkową członkowie związku zostali zobowiązani do zwrotu dodatkowych dochodów, które uzyskali na podstawie nieważnego układu zbiorowego.

W uzasadnieniu wyroku Wielka Izba podkreśliła, że definiując znaczenie terminów i pojęć EKPCz, Trybunał może i musi uwzględnić inne niż Konwencja elementy prawa międzynarodowego, sposób ich interpretacji przez właściwe organy oraz praktykę państw europejskich, która stanowi wyraz ich wspólnych wartości. Konsensus, który wyłania się z wyspecjalizowanych instrumentów międzynarodowych i praktyki państw – stron Konwencji może stanowić ważne odniesienie dla wykładni postanowień Konwencji w poszczególnych sprawach, której dokonuje Trybunał.

Pokazując rozwój orzecznictwa strasburskiego w zakresie prawa koalicji, Wielka Izba przypominała, że katalog konstytutywnych elementów treści tej wolności jest otwarty i podlega ewolucji wraz ze zmianami w stosunkach pracy.

Z uwagi na rozwój standardów międzynarodowych i krajowych w zakresie prawa pracy oraz praktykę państw europejskich, Wielka Izba uznała za konieczne zweryfikowanie linii orzeczniczej Trybunału i uznanie, że prawo do rokowań i zawierania układów zbiorowych pracy stanowi jeden z elementów koniecznych wchodzących w zakres przedmiotowy wolności koalicji chronionej na podstawie art. 11 EKPC⁶⁶.

IX. Prawo do wolnych wyborów (art. 3 P-1)

Cztery wyroki zostały uznane za szczególnie istotne z perspektywy poszanowania prawa do wolnych wyborów gwarantowanego w art. 3 Protokołu nr 1 (dalej: art. 1 P-1)⁶⁷.

⁶⁶ Wyrok ETPCz w sprawie *Demir i Baykara przeciwko Turcji*, z 12.11.2008 r., skarga numer 34503/97, w szczególności: § 65–86, § 96–108, § 129 i § 140–154.

⁶⁷ Artykuł 3 P-1 stanowi, że Wysokie Układające się Strony zobowiązują się organizować w rozsądnych odstępach czasu wolne wybory, oparte na tajnym głosowaniu, w warunkach zapewniających swobodę wyrażania opinii ludności w wyborze ciała ustawodawczego.

IX.1. Progi wyborcze

W wyroku w sprawie *Yumak i Sadak przeciwko Turcji* ETPCz zbadał po raz pierwszy skargę na przyjęte w wyborach do parlamentu progi wyborcze.

Przed rozstrzygnięciem merytorycznym skargi ETPCz powtórzył swoje dotychczasowe stanowisko w zakresie art. 3 P-1. Podkreślił więc, po pierwsze, ścisły związek prawa do wolnych wyborów z zasadą demokracji i pluralizmu politycznego (partyjnego). Po drugie, zaakcentował wolnościowy wymiar tego prawa implikujący obowiązek państwa przeprowadzenia wyborów w takich warunkach, które gwarantują ludności „swobodę wyrażenia opinii” i dokonanie rzeczywistego wyboru. Po trzecie, odwołując się do konstrukcji normatywnej art. 3 P-1 powtórzył, iż z artykułu tego nie wynika obowiązek tworzenia przez państwa-strony konkretnego systemu wyborczego. Co więcej, państwa korzystają w tym zakresie z szerokiego marginesu oceny, który dodatkowo poszerza fakt dokonywania przez ETPCz oceny stosowania przez państwo art. 3 P-1 z uwzględnieniem ewolucji politycznej danego kraju. To zaś oznacza brak jednoznaczny standardów: rozwiązania zaakceptowane w jednym kraju, nie muszą być usprawiedliwione w innym. I wreszcie po czwarte, dorozumiane przez ETPCz z art. 3 P-1 prawo do wolnych wyborów, choć ma fundamentalne znaczenie dla demokracji, nie jest prawem absolutnym. Korzystanie z niego może zatem podlegać ograniczeniom, które służyć mogą realizacji różnych celów. Art. 3 P-1, w przeciwieństwie do innych postanowień EKPCz i PD, ich nie wymienia. Tym samym w grę wchodzić mogą różne cele. Są one akceptowane o ile w okolicznościach konkretnej sprawy są zgodne z zasadą rządów prawa i ogólnymi celami EKPCz. To zaś oznacza, że ETPCz nie stosuje tutaj, jak to określił, „tradycyjnego” testu konieczności lub testu „naglącej potrzeby społecznej”, które są stosowane w kontekście art. 8–11 Konwencji. W ocenie naruszenia art. 3 P-1 ETPCz skupia swą uwagę na dwóch kwestiach, mianowicie na braku arbitralności lub proporcjonalności oraz zakresie nadmiernej ingerencji w „swobodę wyrażania opinii przez ludność”.

Art. 3 P-1 nie zobowiązuje więc państwa-strony do wprowadzenia konkretnego systemu wyborczego. Dodatkowo, systemy wyborcze mogą realizować różne, czasem nawet sprzeczne ze sobą, cele polityczne. Dotyczy to również tureckiego systemu wyborczego.

Skargę na ten system, a w szczególności na przyjęty w nim 10% prób wyborczy w wyborach do Zgromadzenia Narodowego, złożyli do ETPCz Mehmet Yumak i Resula Sadak. Kandydowali oni w 2002 r. do Zgromadzenia Narodowego.

wego z ramienia Demokratycznej Partii Ludowej (DEHAP). Nie zostali jednak wybrani, gdyż ich partia, choć uzyskała około 45,95% głosów w prowincji Sirnak, z której kandydowali, to jednak w skali kraju nie przekroczyła 10% progu wyborczego.

W ocenie powyższego rozwiązania ETPCz skupił się na trzech kwestiach, mianowicie na tym czy na skutek przyjętych regulacji nie dochodzi do wykluczenia niektórych osób lub grup z udziału w życiu politycznym kraju oraz czy różnice stworzone przez konkretny system wyborczy można uznać za arbitralne lub stanowiące nadużycie, albo czy system nie wskazywał na tendencję do faworyzowania jednej partii politycznej lub kandydata, dając im przewagę wyborczą ze szkodą dla innych.

Trybunał zgodził się, że wysoki próg może pozbawić część elektoratu reprezentacji. Sama ta okoliczność jednak nie jest rozstrzygająca. Próg taki może być konieczny, aby poprawić system proporcjonalny, który zawsze uznawano za umożliwiający swobodne wyrażenie opinii ludności, nawet jeśli ze względu na wysoki poziom może być szkodliwy dla małych partii.

W Turcji próg 10 procent jest stosowany ogólnie bez żadnej różnicy do kandydatów ze wszystkich partii politycznych, niezależnie od okręgu wyborczego. Niemniej w opinii ETPCz, z perspektywy ogólnej tak wysoki próg wyborczy wydaje się nadmierny. Jest to najwyższy próg wyborczy spośród stosowanych przez wszystkie państwa Rady Europy. Biorąc jednak pod uwagę szczególnie kontekst wyborów w Turcji i uwzględniając całość systemu wyborczego wraz z regulacjami, które w praktyce korygowały negatywne skutki wysokich progów wyborczych, Trybunał uznał jednak, że nie doszło do naruszenia istoty praw skarżących zawartych w art. 3 P-1⁶⁸.

IX.2. Przesłanki unieważnienia wyników wyborów

Z kolei wyrok w sprawie *Kovach przeciwko Ukrainie* to jeden z kilku wyroków, w których Trybunał musiał ocenić sposób ustalenia wyników wyborów oraz ich przeprowadzenia przez władze państw-stron.

Skargę złożył Mykola Mykolayowych Kovach, który kandydował do parlamentu w wyborach przeprowadzonych 31.3.2002 r. W skardze swej podniósł, że warunki w jakich zostały przeprowadzone wybory nie gwarantowały swobody wyrażenia przez ludność opinii, w szczególności podważył zasadność unieważnienia wyników wyborów w czterech okręgach wyborczych oraz

⁶⁸ Wyrok ETPCz w sprawie *Yumak i Sadak przeciwko Turcji*, z 8.7.2008 r., skarga numer 10226/03, w szczególności: § 126–148.

prawdopodobną nierzetelność ich ponownego przeliczenia. Ponadto w jego ocenie przewodniczący i sekretarz okręgu wyborczego nie zachowali wystarczającej bezstronności.

Trybunał rozpatrując tę skargę zwrócił uwagę na użycie przez ukraińskie prawo wyborcze pojęć nieostrych, na podstawie których dokonano unieważnienia wyborów. Mianowicie, wybory zostały unieważnione ze względu na „inne okoliczności, które sprawiły, że nie było możliwe ustalenie woli wyborców”. Co więcej, prawo nie wskazywało jakie sytuacje mogą być uznane za „inne okoliczności”. Ten brak jasności i związane z nim potencjalne ryzyko dla korzystania z praw wyborczych nakładał na władze wymóg szczególnej ostrożności. Tymczasem komisja wyborcza nie odniosła się do tej sprzeczności w prawie i nie wyjaśniła, na czym te „inne okoliczności” w tej konkretnej sprawie polegają. Dodatkowo, nie ustosunkowała się do kwestionowanej wiarygodności osób odpowiedzialnych za przeprowadzenie wyborów.

W opinii ETPCz unieważnienie głosów było zatem arbitralne, co naruszało wymóg proporcjonalności w związku z art. 3 P-1⁶⁹.

IX.3. Wielokrotne obywatelstwo a prawo do wolnych wyborów

W 2008 r. ETPCz po raz pierwszy zajął się także wpływem wielokrotnego obywatelstwa na prawo do wolnych wyborów. Uczynił to w wyroku w sprawie *Tănase i Chirtoacă przeciwko Mołdawii*.

Skargę złożyli dwaj znani politycy mołdawscy: Alexandru Tănase (wiceprzewodniczący Partii Liberalno-Demokratycznej i radny miejski Kiszyniowa) oraz Dorin Chirtoacă⁷⁰ (wiceprzewodniczący Partii Liberalnej, prezydent miasta Kiszyniowa), mający podwójne obywatelstwo, mianowicie Mołdawii i Rumunii. Skarga dotyczyła uchwalonej w kwietniu 2008 r. przez parlament Mołdawii zmiany ordynacji wyborczej, w efekcie której wprowadzony został w szczególności zakaz kandydowania do parlamentu osób posiadających podwójne lub wielokrotne obywatelstwo. W ocenie skarżących regulacja ta jest antydemokratyczna i stanowi ingerencję w prawo do kandydowania w wolnych wyborach i sprawowanie mandatu poselskiego.

Trybunał, obok generalnych ustaleń utrwalonych w orzecznictwie w zakresie wykładni art. 3 P-1, w szczególności odnośnie uwzględnienia w

⁶⁹ Wyrok ETPCz w sprawie *Kovach przeciwko Ukrainie*, z 7.1.2008 r., skarga numer 39424/02, w szczególności: § 55–62.

⁷⁰ Po przeanalizowaniu skargi Trybunał nie przyznał mu ostatecznie statusu ofiary w rozumieniu art. 34 EKPCz.

ocenie regulacji wyborczych ewolucji politycznej konkretnego kraju, co skutkuje sporą swobodą regulacyjną państw-stron, zwrócił uwagę na niespójność mołdawskiej ordynacji wyborczej z europejską Konwencją o Obywatelstwie, która jest częścią wewnętrznego porządku prawnego Mołdawii i jako właściwie ratyfikowany akt normatywny ma pierwszeństwo przed krajowym ustawodawstwem. Odnotował nadto, że zarówno Europejska Komisja przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji (ECRI) jak i Komisja Wenecka wskazały na niezgodność kwestionowanych przepisów ze swobodnie przyjętymi przez Mołdawię zobowiązaniami międzynarodowymi.

Trybunał w ocenie skargi jednakże skupił się na zbadaniu zgodności zakwestionowanych przepisów z punktu widzenia ich proporcjonalności. Zaakceptował wskazany przez rząd cel tej regulacji będącej ingerencją w prawo do wolnych wyborów, mianowicie zapewnienie lojalności posłów wobec państwa. Tym samym uznał go za zgodny z zasadą rządów prawa i ogólnymi celami konwencji, niemniej zaznaczył, że istnieją różne metody zapewnienia tej lojalności oraz że lojalności wobec państwa nie należy utożsamiać z lojalnością wobec jego aktualnego rządu albo określonej partii politycznej.

Ponadto Trybunał zwrócił uwagę, że kwestionowana regulacja stanowi ingerencję w prawa wyborcze znacznej części ludności Mołdawii⁷¹. Przy czym chodzi tu zarówno o czynne prawo wyborcze, jak i bierne prawo. W ocenie ETPCz należy podchodzić do nich całościowo, istnieje bowiem między nimi współzależność. Ingerencja zatem w prawo kandydowania może wywołać negatywne skutki dla swobodnego wyrażenia woli przez ludność, czyli wyboru tych kandydatów, którzy najlepiej reprezentują jej interesy.

Konsekwentnie, Trybunał uznał, że kwestionowane w skardze przepisy ordynacji wyborczej naruszają art. 3 P-1⁷².

IX.4. Obowiązek pozytywny przeprowadzenia wyborów

Wreszcie Trybunał wydał wyrok w sprawie *The Georgian Labour Party przeciwko Gruzji*, dotyczącej organizacji wyborów parlamentarnych w Gruzji w 2004 r., które zostały przeprowadzone po fali demonstracji (Rewolucja Róż) przeciwko urzędującemu wówczas prezydentowi Gruzji, Eduardowi Shevardnadze.

⁷¹ W wyroku podano, że w latach 1991–2001 obywatelstwo rumuńskie uzyskało od 95 tys. do 300 tys. Mołdawian. W lutym 2007 r. około 800 tys. Mołdawian miało złożone wnioski w tej sprawie. Najpopularniejszym drugim obywatelstwem jest rosyjskie. Ambasador Rosji w Mołdawii stwierdził, że rosyjskie paszporty posiada ok. 120 tys. Mołdawian.

⁷² Wyrok ETPCz w sprawie *Tănase i Chirtoacă przeciwko Mołdawii*, z 18.11.2008 r., skarga numer 7/08, w szczególności: § 108–115.

Skargę wniosła *the Georgian Labour Party*, której Trybunał przyznał status ofiary w rozumieniu art. 34 EKPCz, uprawnionej do złożenia skargi z zarzutem naruszenia art. 3 P-1.

Skarżąca partia zakwestionowała w szczególności, po pierwsze, nowo przyjęty system rejestracji wyborców uprawnionych do głosowania, po drugie, składy komisji wyborczych i, po trzecie, unieważnienie przez Centralną Komisję Wyborczą wyników wyborów w dwóch okręgach wyborczych: Khu-lo i Kobuleti, należących do Autonomicznej Republiki Ajaria, i nieprzeprowadzenia nowych wyborów, co oznaczało pozbawienie prawa głosu około 60 tysięcy wyborców i spowodowało nieprzekroczenie przez skarżącą partię progu 7% głosów wymaganych do wejścia do parlamentu.

W omawianym wyroku ETPCz określił zakres swojej kontroli w odniesieniu do rejestrów wyborczych (list wyborczych) i rejestracji wyborców. Po pierwsze uznał, że nagła zmiana zasad dotyczących sposobu rejestracji wyborców na miesiąc przed wyborami nie może być kwestionowana z racji wyjątkowej sytuacji politycznej, jaka miała miejsce wówczas w Gruzji. Po drugie, obowiązujący system rejestracji wyborców, który sam w sobie nie naruszał prawa skarżącej partii do brania udziału w wyborach, nie stanowił przyczyny oszustwa wyborczego, lecz przeciwnie, był rozsądną próbą zapobieżenia mu.

W odniesieniu do drugiego zarzutu dotyczącego składu komisji wyborczych Trybunał podkreślił, że rzeczywiście ich skład nie gwarantował wystarczającej równowagi wobec władzy Prezydenta i zewnętrznej presji politycznej. Niemniej brak jest jakichkolwiek dowodów dopuszczenia się przez komisje nadużycia władzy lub popełnienia oszust wyborczych na niekorzyść skarżącej partii, a więc nie można ustalić, że doszło do ingerencji w prawa do kandydowania skarżącej partii.

Natomiast w ocenie ETPCz doszło do naruszenia prawa do kandydowania w związku z przebiegiem wyborów w dwóch wyżej wskazanych okręgach. Trybunał podkreślił brak ze strony władz gruzińskich podjęcia działań mających na celu właściwe przeprowadzenie wyborów w tych okręgach. Tym samym Trybunał stwierdził niedopełnienie przez Gruzję obowiązków pozytywnych wynikających z art. 3 P-1. Decyzja Centralnej Komisji Wyborczej o anulowaniu wyników wyborów nie była dostatecznie uzasadniona i nie została podjęta w odpowiedniej procedurze, która zabezpieczałaby przed nadużyciem władzy. Tymczasem doprowadziła ona do wykluczenia z powszechnych wyborów istotną część ludności Gruzji⁷³.

⁷³ Wyrok ETPCz w sprawie *the Georgian Labour Party przeciwko Gruzji*, z 8.7.2008 r., skarga numer 9103/04, w szczególności: § 131–142.

X. Prawo do spokojnego korzystania z mienia (art. 1 P-1)

W 2008 r. ETPCz podjął w swoim orzecznictwie wiele różnorodnych zagadnień z zakresu prawa do niezakłóconego korzystania z mienia, o którym stanowi art. 1 P-1⁷⁴.

X.1. Obowiązek podjęcia działań w obliczu katastrofy naturalnej

Na przykład w przywołanym wyżej wyroku w sprawie *Budayeva i inni przeciwko Rosji*, sformułował zasadę, że w obliczu katastrofy naturalnej obowiązkiem państwa jest podjęcie, nie tyle wszystkich możliwych, co wszystkich racjonalnych kroków w celu zniwelowania ryzyka zniszczenia własności osób prywatnych. W tej sprawie nie było więc naruszenia art. 1 P-1.

X.2. Miejsce zamieszkania jako kryterium zróżnicowania prawa do świadczeń emerytalnych

Natomiast w wyroku w sprawie *Carson i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* ETPCz nie przychylił się do zarzutu dyskryminacji w korzystaniu z prawa do poszanowania mienia podniesionego przez 13 obywateli brytyjskich, którzy pracowali w Zjednoczonym Królestwie, a po osiągnięciu wieku emerytalnego wyprowadzili się odpowiednio do Australii, Kanady i RPA. Jako osoby zamieszkujące poza granicami Zjednoczonego Królestwa, skarżący otrzymywali świadczenia emerytalne, ale bez ich waloryzacji.

Trybunał wyraźnie potwierdził, że miejsce zamieszkania stanowi element statusu osobistego jednostki, ze względu na który zakazana jest dyskry-

⁷⁴ Artykuł 1 P-1 stanowi, że: każda osoba fizyczna i prawna ma prawo do poszanowania swego mienia. Nikt nie może być pozbawiony swojej własności, chyba że w interesie publicznym i na warunkach przewidzianych przez ustawę oraz zgodnie z ogólnymi zasadami prawa międzynarodowego.

Powyzsze postanowienia nie będą jednak w żaden sposób naruszać prawa państwa do stosowania takich ustaw, jakie uzna za konieczne do uregulowania sposobu korzystania z własności zgodnie z interesem powszechnym lub w celu zabezpieczenia uiszczania podatków bądź innych należności lub kar pieniężnych.

minacja w świetle art. 14 EKPCz. Niemniej, jest to cecha, która zależy od woli człowieka, w związku z tym różnicując podmioty ze względu na miejsce zamieszkania państwo ma większy margines swobody oceny, niż w sytuacji różnicowania ze względu na cechy wrodzone, takie jak rasa czy płeć. Tym bardziej, że podniesione przez skarżących zarzuty dotyczyły sfery socjalnej, w której państwa mają znaczną swobodę kształtowania swojej polityki i prawodawstwa⁷⁵.

X.3. Arbitralność w postępowaniu władz

Wreszcie, w wyroku w sprawie *Megadat.com SRL przeciwko Mołdawii* Trybunał ocenił działania władz mołdawskich, w wyniku których skarżąca firma zmuszona została zaprzestać działalności. Skarga została złożona przez firmę, mającą siedzibę w republice Mołdawii. W owym czasie była ona największym dostawcą Internetu w Mołdawii.

Skarżąca firma została pozbawiona licencji telekomunikacyjnej, ponieważ nie powiadomiła Rady Regulacyjnej o zmianie adresu. Obowiązku tego nie dopełniło 91 firm, ale tylko wobec skarżącej firmy zastosowano taką sankcję. Skargi na powyższą decyzję zostały przez sądy mołdawskie odrzucone, w efekcie czego firma została zamknięta.

Trybunał rozpatrując skargę zwrócił szczególną uwagę na sposób postępowania władz mołdawskich, w tym sądów. Istotny dla oceny Trybunału był fakt, iż skarżąca firma nie miała w ogóle możliwości stawienia się ani przed Radą Regulacyjną, ani w postępowaniu odwoławczym przed sądem lub wyjaśnienia zaistniałej sytuacji. Decyzje podjęte zostały pod jej nieobecność. Postępowanie sądów mołdawskich było zdaniem Trybunału formalistyczne i prowadzone bez rozważenia zachowania równowagi pomiędzy przewinieniem firmy a zastosowaną sankcją.

Stąd Trybunał stwierdził, że postępowania w tej sprawie prowadzone były arbitralnie, a zastosowana sankcja była nieproporcjonalnie surowa. Dodatkowo, odebranie licencji tylko skarżącej firmie dowodzi, że władze mołdawskie nie prowadzą w tym zakresie żadnej obiektywnej i spójnej polityki⁷⁶.

⁷⁵ Wyrok ETPCz w sprawie *Carson i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, z 4.11.2008 r., skarga numer 42184/05, w szczególności: § 70–81.

⁷⁶ Wyrok ETPCz w sprawie *Megadat.com SRL przeciwko Mołdawii*, z 8.4.2008 r., skarga numer 21151/04, w szczególności: § 68–79.

XI. Słuszne zadośćuczynienie (art. 41 EKPCz) i wykonanie wyroków (46 EKPCz)

XI.1. Kryteria wysokości słusznego zadośćuczynienia (art. 41 EKPCz)

W dwóch wyrokach w sprawie *Arvanitaki-Roboti i inni przeciwko Grecji* i w sprawie *Kakamoukas i inni przeciwko Grecji* Wielka Izba po raz pierwszy wskazała, że duża liczba skarżących w sprawie stanowi jedno z kryteriów branych pod uwagę przy ustalaniu wysokości słusznego zadośćuczynienia (art. 41 EKPCz)⁷⁷.

Obie skargi zostały wniesione pod zarzutem przewlekłości krajowych procedur sądowych. W sprawie *Arvanitaki – Roboti i inni* skarżącymi było 91 lekarzy, którzy przed sądami administracyjnymi dochodzili należności za przepracowane godziny nadliczbowe. W sprawie *Kakamoukas i inni* zarzuty podniosło 58 byłych właścicieli nieruchomości ziemskich, którzy na drodze sądowej w kraju dążyli do unieważnienia decyzji o wywłaszczeniu. Zarówno w pierwszym, jak i drugim przypadku Wielka Izba za Izbą ETPCz stwierdziła naruszenie art. 6 § 1 EKPCz w związku z nadmierną długością postępowania.

Zdaniem Wielkiej Izby znaczna liczba uczestników postępowania może wpływać na cierpienie, niedogodności i niepewność spowodowaną naruszeniem Konwencji, a tym samym na wysokość słusznego zadośćuczynienia i powodować zarówno jego podniesienie, jak i obniżenie. Określając wysokość zadośćuczynienia dla każdego skarżącego, Trybunał musi zawsze wziąć pod uwagę również całkowitą sumę przyznaną wszystkim poszkodowanym w sprawie łącznie. Zarówno w pierwszej, jak i drugiej sprawie, uznanie nowego kryterium doprowadziło do zmniejszenia zadośćuczynienia w porównaniu do wyroku Izby, o połowę⁷⁸.

⁷⁷ Artykuł 41 EKPCz stanowi, że jeśli Trybunał stwierdzi, że nastąpiło naruszenie Konwencji lub jej protokołów, oraz jeśli prawo wewnętrzne zainteresowanej Wysokiej Układającej się Strony pozwala tylko na częściowe usunięcie konsekwencji tego naruszenia, Trybunał orzeka, gdy zachodzi potrzeba, słuszne zadośćuczynienie pokrzywdzonej stronie.

⁷⁸ Wyrok ETPCz w sprawie *Arvanitaki-Roboti i inni przeciwko Grecji* z 15.2.2008 r., skarga numer 27278/03, w szczególności: § 32–36; wyrok ETPCz w sprawie *Kakamoukas i inni przeciwko Grecji* z 15.2.2008 r., skarga numer 38311/02, w szczególności: § 45–48.

XI.2. Nadzór nad wykonaniem wyroków w sytuacji systematycznych naruszeń

W wyroku w sprawie *Gülmez przeciwko Turcji* Trybunał stwierdził systemowe naruszenie przez władze tureckie prawa do rzetelnego procesu karnego gwarantowanego w art. 6 Konwencji, w zakresie braku publicznej rozprawy karnej.

Skarga została złożona przez Ali Gülmez, osadzonego w zakładzie karnym w Ankarze w związku z podejrzeniem popełnienia morderstwa i członkostwa w nielegalnej organizacji. Podczas pobytu w areszcie skarżący został ukarany sześcioma karami dyscyplinarnymi za niszczenie mienia więziennego, grypsowanie i odmowę poddania się przeszukaniu.

ETPCz zwrócił uwagę, iż postępowanie dyscyplinarne prowadzone przeciwko skarżącemu nie miało charakteru publicznego, a jego wyjaśnienia były brane pod uwagę tylko przez Komisję Dyscyplinarną. Skarżący nie miał możliwość bronięcia się samemu bądź skorzystania z obrońcy przed sądem, który rozpatrywał jego apelację.

Skarga ta jest jedną z wielu skarg, jakie zostały złożone w Trybunale, w której podnoszono brak publicznego charakteru postępowania dyscyplinarnego prowadzonego wobec więźniów w Turcji. W związku z tym Trybunał uznał, że naruszenia te mają charakter naruszeń systemowych. Ich źródłem jest prawo tureckie, które w związku ze skargami do ETPCz zostało zmienione, ale procedura postępowania dyscyplinarnego nie została zmieniona. Oznacza to, że więźniowie nadal nie mają zagwarantowanego prawa do obrony.

W związku z systemowym charakterem powyższych naruszeń Trybunał wezwał pozostałe Państwa-Strony do znalezienia rozwiązania powyższej sprawy, a Komitet Ministrów do nadzoru nad wykonaniem tego wyroku. W ramach środków generalnych wezwał Turcję do znowelizowania przepisów w sposób odpowiadający Europejskim Regułom Więziennictwa przyjętym przez Komitet Ministrów Rady Europy z 11.1.2006 r.⁷⁹

⁷⁹ Wyrok ETPCz w sprawie *Gülmez przeciwko Turcji*, z 20.5.2008 r., skarga numer 16330/02, w szczególności: § 60–63.

Załącznik 1

Tytuł sprawy i odpowiedzialne państwo	Data wyroku	Numer skargi	Zagadnienie	Wyrok ETPCz
1	2	3	4	5
<i>Burden przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i>	29.4.2008 r.	13378/05	Status ofiary w rozumieniu art. 34 EKPCz	Przyznanie statusu ofiary
CORE RIGHTS				
Prawo do życia (art. 2 EKPCz)				
<i>Budayeva i inni przeciwko Rosji</i>	20.3.2008 r.	15339/02 21166/02 20058/02 11673/02 15343/02	Obowiązek ochrony życia w związku z katastrofą naturalną	Naruszenie art. 2 EKPCz
<i>Dodov przeciwko Bułgarii</i>	17.1.2008 r.	59548/00	Pozytywny obowiązek proceduralny w sferze ochrony życia	Naruszenie art. 2 EKPCz
<i>Renolde przeciwko Francji</i>	16.10.2008 r.	5608/05	Materiałny obowiązek pozytywny w sferze ochrony życia	Naruszenie art. 2 EKPCz
Zakaz tortur, niehumanitarnego i poniżającego traktowania i karania (art. 3 EKPCz)				
<i>Chember przeciwko Rosji</i>	3.7.2008 r.	7188/03	Kary dyscyplinarne w wojsku	Naruszenie art. 3 EKPCz
<i>Dedovskiy i inni przeciwko Rosji</i>	15.5.2008 r.	7178/03	Tortury zadawane przez funkcjonariuszy służb więzennych	Naruszenie art. 3 EKPCz
<i>Ismoilov i inni przeciwko Rosji</i>	24.4.2008 r.	2947/06	Wartość dowodowa zapewnień dyplomatycznych	Naruszenie art. 3 EKPCz
<i>Kafkaris przeciwko Cyprowi</i>	12.2.2008 r.	21906/04	Kara dożywotniego pozbawienia wolności	Brak naruszenia art. 3 EKPCz
<i>N. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i>	27.5.2008 r.	26565/05	Deportacja osób poważnie chorych	Brak naruszenia art. 3 EKPCz
<i>Riad i Idrab przeciwko Belgii</i>	24.1.2008 r.	29787/03 29810/03	Warunki pobytu w areszcie	Naruszenie art. 3 EKPCz
<i>Saadi przeciwko Włochom</i>	28.2.2008 r.	37201/06	Fakty brane pod uwagę w ocenie decyzji o ekstradycji lub wydaleniu	Naruszenie art. 3 EKPCz

Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego (art. 5 EKPCz)				
1	2	3	4	5
<i>Riad i Ildab przeciwko Belgii</i>	24.1.2008 r.	29787/03 29810/03	Ograniczenie a pozbawienie wolności	Naruszenie art. 5§1 EKPCz
<i>Saadi przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i>	29.1.2008 r.	13229/03	Arbitralność pozbawienia wolności	Brak naruszenia art. 5 §1 lit. f. EKPCz
<i>Ladent przeciwko Polsce</i>	18.3.2008 r.	11036/03	Proporcjonalność zatrzymania i tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 §1 lit. c. EKPCz
PRAWA PROCEDURALNE				
Prawo do rzetelnego procesu (art. 6 EKPCz)				
<i>Ermine Arac przeciwko Turcji</i>	23.9.2008 r.	9907/02	Pojęcie i zakres sprawy cywilnej	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Ramanauskas przeciwko Litwie</i>	5.2.2008 r.	74420/01	Prawo do sprawiedliwego procesu w sytuacji nakłaniania do przestępstwa	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Ryakitó Biryukov przeciwko Rosji</i>	17.1.2008 r.	14810/02	Publiczne ogłoszenie wyroku w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 ust. 1 EKPCz
<i>Ismoilov i inni przeciwko Rosji</i>	24.4.2008 r.	2947/06	Domniemanie niewinności	Naruszenie art. 6 ust. 2 EKPCz
<i>Saiduz przeciwko Turcji</i>	27.11.2008 r.	36391/02	Dostęp nieletniego do obrońcy już na etapie pierwszego przesłuchania	Naruszenie art. 6 § 3 lit. c. EKPCz
Zakaz karania bez podstawy karnej (art. 7 EKPCz)				
<i>Kafkaris przeciwko Cyprowi</i>	12.2.2008 r.	21906/04	Autonomiczne pojęcie kary	Naruszenie art. 7 § 1 EKPCz w kontekście jakości prawa
<i>Korbely przeciwko Węgrom</i>	19.9.2008 r.	9174/02	Sposób zdefiniowania przestępstwa w prawie krajowym lub w prawie międzynarodowym	Naruszenie art. 7 EKPCz
Prawo do skutecznego środka odwoławczego (art. 13 EKPCz)				
<i>Chember przeciwko Rosji</i>	3.7.2008 r.	7188/03	Prawo do skutecznego środka odwoławczego w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 13 EKPCz
Odszkodowanie za niesłuszne skazanie (art. 3 P-7)				
<i>Matveyev przeciwko Rosji</i>	3.7.2008 r.	26601/02	Nowe i nowo ujawnione fakty	Brak rozstrzygnięcia merytorycznego

PRAWA I WOLNOŚCI OSOBISTYCH I POLITYCZNE				
Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego (art. 8 EKPCz)				
1	2	3	4	5
<i>Hedri-Vionnet przeciwko Szwajcarii</i>	14.2.2008 r.	55525/00	Uprawienia w zakresie pogrzebu martwo urodzonego dziecka	Naruszenie art. 8 EKPCz
<i>E.B. przeciwko Francji</i>	22.1.2008 r.	43546/02	Adopcja dziecka przez osobę żyjącą w związku homoseksualnym	Naruszenie art. 14 w związku z art. 8 EKPCz
<i>Shtukaturov przeciwko Rosji</i>	27.3.2008 r.	44009/05	Ubezpieczenie osoby chorej psychicznie	Naruszenie art. 8 EKPCz
<i>K.U. przeciwko Finlandii</i>	2.12.2008 r.	2872/02	Obowiązek pozytywny państwa w zakresie ochrony życia prywatnego	Naruszenie art. 8 EKPCz
<i>S. i Marper przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i>	4.12.2008 r.	30562/04 30566/04	Próby komórkowe i profile DNA	Naruszenie art. 8 EKPCz
<i>Maslov przeciwko Austrii</i>	23.6.2008 r.	1638/03	Wydalenie (deportacja) w kontekście prawa do poszanowania życia rodzinnego	Naruszenie art. 8 EKPCz
<i>McCann przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i>	13.5.2008 r.	19009/04	Wymóg proporcjonalności ingerencji w prawo do poszanowania domu	Naruszenie art. 8 EKPCz
Wolność myśli, sumienia i wyznania (art. 9 EKPCz)				
<i>Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas i inni przeciwko Austrii</i>	31.7.2008 r.	40825/98	Dyskryminacja grupy religijnej	Naruszenie art. 9, naruszenie art. 14 w związku z art. 9, naruszenie art. 6 EKPCz
<i>Leela Förderkreis E.V. i inni przeciwko Niemcom</i>	6.11.2008 r.	58911/00	Sekty w społeczeństwie demokratycznym	Brak naruszenia art. 9 EKPCz
Wolność wyrażania opinii (art. 10 EKPCz)				
<i>Vajnai przeciwko Węgrom</i>	8.7.2008 r.	33629/06	Zakaz używania symboli totalitarnych	Naruszenie art. 10 EKPCz
<i>Gujja przeciwko Mołdawii</i>	12.2.2008 r.	14277/04	Przekazania przez funkcjonariusza publicznego informacji o charakterze poufnym do publicznej wiadomości	Naruszenie art. 10 EKPCz
<i>TV Vest AS and Rogaland Pensjonistparti przeciwko Norwegii</i>	11.12.2008 r.	21132/05	Zakaz telewizyjnej reklamy politycznej	Naruszenie art. 10 EKPCz
<i>Frankowicz przeciwko Polsce</i>	16.12.2008 r.	53025/99	Kara dyscyplinarna za krytyczną opinię o zastosowanym leczeniu	Naruszenie art. 10 EKPCz

Wolność zgromadzeń i zrzeszania się (art. 11 EKPCz)				
1	2	3	4	5
<i>Demir i Baykara przeciwko Turcji</i>	12.11.2008 r.	34503/97	Wolność związkowa pracowników samorządowych	Naruszenie art. 11 EKPCz
Prawo do wolnych wyborów (art. 3 P-1)				
<i>Yumak i Sadak przeciwko Turcji</i>	8.7.2008 r.	10226/03	Progi wyborcze	Brak naruszenia art. 3 P-1
<i>Kovach przeciwko Ukrainie</i>	7.1.2008 r.	39424/02	Unieważnienie i nieprzeprowadzenie wyborów	Naruszenie art. 3 P-1
<i>Tănase i Chirtoacă przeciwko Mołdawii</i>	18.11.2008 r.	7/08	Wielokrotne obywatelstwo	Naruszenie art. 3 P-1
<i>Georgian Labour Party przeciwko Gruzji</i>	8.7.2008 r.	9103/04	Obowiązek pozytywny przeprowadzenia wyborów	Naruszenie art. 3 P-1
Prawo do spokojnego korzystania z mienia (art. 1 P-1)				
<i>Budayeva i inni przeciwko Rosji</i>	20.3.2008 r.	15339/02 21166/02 20058/02 11673/02 15343/02	Obowiązki pozytywne państwa w obliczu katastrofy naturalnej	Brak naruszenia art. 1 P-1
<i>Carson i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i>	4.11.2008 r.	42184/05	Miejsce zamieszkania jako kryterium zróżnicowania prawa do świadczeń emerytalnych	Brak naruszenia art. 1 P-1. Sprawa przedłożona Wielkiej Izbie
<i>Megadati.com SRL przeciwko Mołdawii</i>	8.4.2008 r.	21151/04	Arbitralność w postępowaniu władz	Naruszenie art. 1 P-1
Słuszne zadośćuczynienie (art. 41 EKPCz) i wykonanie wyroków (art. 46 EKPCz)				
<i>Avaniłaki-Roboti i inni przeciwko Grecji</i> <i>Kakamoukas i inni przeciwko Grecji</i>	15.2.2008 r.	27278/03 38311/02	Kryteria wysokości słusznego zadośćuczynienia (art. 41 EKPCz)	
<i>Gülmenez przeciwko Turcji</i>	20.5.2008 r.	16330/02	Nadzór nad wykonaniem wyroków w sytuacji systematycznych naruszeń	

Załącznik 2

Wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w 2008 r. w sprawach przeciwko Polsce

Sprawa	Data wyroku	Numer skargi	Zagadnienie	Wyrok ETPCz
CORE RIGHTS				
Prawo do życia (art. 2 EKPCz)				
1	2	3	4	5
<i>Dzieciak przeciwko Polsce</i>	9.12.2008 r.	77766/01	Obowiązki pozytywne materialne i proceduralne państwa w sferze ochrony życia	Naruszenie art. 2 EKPCz
Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego (art. 5 EKPCz)				
Art. 5 § 1 EKPCz				
<i>Ladani przeciwko Polsce¹</i>	18.3.2008 r.	11036/03	Legalność pozbawienia wolności – proporcjonalność zatrzymania i tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 1 EKPCz
<i>Pankiewicz przeciwko Polsce</i>	12.2.2008 r.	34151/04	Legalność pozbawienia wolności – proporcjonalność zatrzymania i tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 1 EKPCz
Art. 5 § 2 EKPCz				
<i>Ladani przeciwko Polsce</i>	18.3.2008 r.	11036/03	Prawo do informacji o przyczynach zatrzymania i postawionych zarzutach w języku zrozumiałym	Naruszenie art. 5 § 2 EKPCz
Art. 5 § 3 EKPCz				
<i>Adam Sienkiewicz przeciwko Polsce</i>	27.5.2008 r.	25668/03	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Bereza przeciwko Polsce</i>	1.4.2008 r.	38713/06	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Bruczyński przeciwko Polsce</i>	4.11.2008 r.	19206/03	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz

¹ Sprawa uznana przez ETPCz za jedną z głównych w 2008 r. Zob. pkt III.3. Przeglądu orzecznictwa ETPCz.

1	2	3	4	5
<i>Bobel przeciwko Polsce</i>	22.1.2008 r.	20138/03	Długość tymczasowego aresztowania	Brak naruszenia art. 5 § 3 EKPCz
<i>Choumakov przeciwko Polsce</i>	29.7.2008 r.	33868/05	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Cynarski przeciwko Polsce</i>	4.11.2008 r.	30049/06	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Czumara przeciwko Polsce</i>	29.7.2008 r.	36250/06	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Drozdovs przeciwko Polsce</i>	22.7.2008 r.	35367/05	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Dublas przeciwko Polsce</i>	7.10.2008 r.	48247/06	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Gracki przeciwko Polsce</i>	29.1.2008 r.	14224/05	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Gulczyński przeciwko Polsce</i>	2.12.2008 r.	33176/06	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Guziuk przeciwko Polsce</i>	21.10.2008 r.	39469/02	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Hagen przeciwko Polsce</i>	14.10.2008 r.	7478/03	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Holowczak przeciwko Polsce</i>	4.3.2008 r.	25413/04	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Janiński przeciwko Polsce</i>	2.12.2008 r.	35831/06	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Janulis przeciwko Polsce</i>	4.11.2008 r.	20251/04	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Jarosław Jakubiak przeciwko Polsce</i>	3.6.2008 r.	39595/05	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Kachel przeciwko Polsce</i>	23.9.2008 r.	22930/05	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Konrad przeciwko Polsce</i>	8.7.2008 r.	33374/05	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Korzeb przeciwko Polsce</i>	20.5.2008 r.	39586/03	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Kowalczyk przeciwko Polsce</i>	1.7.2008 r.	44131/05	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Kubik przeciwko Polsce</i>	29.1.2008 r.	12848/03	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Kucharski przeciwko Polsce</i>	3.6.2008 r.	51521/99	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Kurczewski przeciwko Polsce</i>	22.1.2008 r.	18157/04	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Kuśnierczak przeciwko Polsce</i>	21.10.2008 r.	19961/05	Długość tymczasowego aresztowania	Brak naruszenia art. 5 § 3 EKPCz
<i>Ladent przeciwko Polsce</i>	18.3.2008 r.	11036/03	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Łaskiewicz przeciwko Polsce</i>	15.1.2008 r.	28481/03	Długość tymczasowego aresztowania	Brak naruszenia art. 5 § 3 EKPCz

1	2	3	4	5
<i>Makowski przeciwko Polsce</i>	22.7.2008 r.	41012/05	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Marchowski przeciwko Polsce</i>	8.7.2008 r.	10273/02	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Marchuk przeciwko Polsce</i>	8.1.2008 r.	4646/02	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Marecki przeciwko Polsce</i>	2.12.2008 r.	20834/02	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Markoń przeciwko Polsce</i>	30.9.2008 r.	2697/06	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Mirosław Jabłoński przeciwko Polsce</i>	8.7.2008 r.	33985/05	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Muszyński przeciwko Polsce</i>	13.11.2008 r.	24613/04	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Naus przeciwko Polsce</i>	16.9.2008 r.	7224/04	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Ochlik przeciwko Polsce</i>	29.7.2008 r.	8260/04	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Panusz przeciwko Polsce</i>	3.6.2008 r.	24322/02	Długość tymczasowego aresztowania	Brak naruszenia art. 5 § 3 EKPCz
<i>Pawlak przeciwko Polsce</i>	15.1.2008 r.	39840/05	Długość tymczasowego aresztowania	Brak naruszenia art. 5 § 3 EKPCz
<i>Piotrowski przeciwko Polsce</i>	20.5.2008 r.	45217/06	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Pliszkiewicz przeciwko Polsce</i>	22.1.2008 r.	18967/02	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Popławski przeciwko Polsce</i>	29.1.2008 r.	28633/02	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Pyrak przeciwko Polsce</i>	12.2.2008 r.	54476/00	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Raban przeciwko Polsce</i>	8.1.2008 r.	24254/03	Długość tymczasowego aresztowania	Brak naruszenia art. 5 § 3 EKPCz
<i>Raźniak przeciwko Polsce</i>	7.10.2008 r.	6767/03	Długość tymczasowego aresztowania	Brak naruszenia art. 5 § 3 EKPCz
<i>Rochala przeciwko Polsce</i>	29.1.2008 r.	14613/02	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Rozmarynowski przeciwko Polsce</i>	15.1.2008 r.	37149/02	Długość tymczasowego aresztowania	Brak naruszenia art. 5 § 3 EKPCz
<i>Szulc przeciwko Polsce</i>	3.6.2008 r.	28002/06	Długość tymczasowego aresztowania	Brak naruszenia art. 5 § 3 EKPCz
<i>Teodorowski przeciwko Polsce</i>	22.1.2008 r.	7033/06	Długość tymczasowego aresztowania	Brak naruszenia art. 5 § 3 EKPCz
<i>Tomecki przeciwko Polsce</i>	20.5.2008 r.	47944/06	Długość tymczasowego aresztowania	Brak naruszenia art. 5 § 3 EKPCz
<i>Wojciechowski przeciwko Polsce</i>	9.12.2008 r.	5422/04	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Wróblewski przeciwko Polsce</i>	4.3.2008 r.	11748/03	Długość tymczasowego aresztowania	Brak naruszenia art. 5 § 3 EKPCz

1	2	3	4	5
<i>Zięba przeciwko Polsce</i>	3.6.2008 r.	4959/04	Długość tymczasowego aresztowania	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz
<i>Żelazko przeciwko Polsce</i>	4.3.2008 r.	9382/05	Długość tymczasowego aresztowania	Brak naruszenia art. 5 § 3 EKPCz
Art. 5 § 4 EKPCz				
<i>Łaskiewicz przeciwko Polsce</i>	15.1.2008 r.	28481/03	Sądowa kontrola legalności aresztowania na wniosek (szybkość postępowania)	Naruszenie art. 5 § 4 EKPCz
<i>Pyrak przeciwko Polsce</i>	12.2.2008 r.	54476/00	Sądowa kontrola legalności aresztowania na wniosek (zasada równości broni)	Naruszenie art. 5 § 4 EKPCz
Art. 5 § 5 EKPCz				
<i>Bruczyński przeciwko Polsce</i>	4.11.2008 r.	19206/03	Odszkodowanie za pozbawienie wolności niezgodne z EKPCz	Naruszenie art. 5 § 5 EKPCz
PRAWA PROCEDURALNE				
Prawo do rzetelnego procesu (art. 6 EKPCz)				
Art. 6 § 1 EKPCz				
<i>Adamczuk przeciwko Polsce</i>	17.7.2008 r.	30523/07	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Adam Sienkiewicz przeciwko Polsce</i>	27.5.2008 r.	25668/03	Rozsądny termin postępowania w sprawach karnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Bartczak przeciwko Polsce</i>	4.11.2008 r.	15629/02	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Beata Bogusław przeciwko Polsce</i>	29.7.2008 r.	34105/03	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Bennich – Zalewski przeciwko Polsce</i>	22.4.2008 r.	59857/00	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Berent – Derda przeciwko Polsce</i>	1.7.2008 r.	23484/02	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Bienkowska przeciwko Polsce</i>	17.7.2008 r.	13282/04	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Bizjak przeciwko Polsce</i>	15.1.2008 r.	15670/02	Odmowa przyznania pomocy prawnej przy sporządzeniu kasacji w postępowaniu cywilnym	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Błaszczuk przeciwko Polsce</i>	8.1.2008 r.	22305/06	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Bobrowski przeciwko Polsce</i>	17.6.2008 r.	64916/01	Odmowa przyznania pomocy prawnej w postępowaniu cywilnym	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Borowski przeciwko Polsce</i>	17.7.2008 r.	21340/04	Rozsądny termin postępowania w sprawach karnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Borysiewicz przeciwko Polsce</i>	1.7.2008 r.	71146/01	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz

1	2	3	4	5
<i>Chmielecka przeciwko Polsce</i>	16.12.2008 r.	19171/03	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Ciesiak przeciwko Polsce</i>	3.6.2008 r.	32098/05	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Czaus przeciwko Polsce</i>	22.1.2008 r.	18026/03	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Dubias przeciwko Polsce</i>	7.10.2008 r.	48247/06	Rozsądny termin postępowania w sprawach karnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Figiel przeciwko Polsce (No. 1)</i>	17.7.2008 r.	38190/05	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Figiel przeciwko Polsce (No. 2)</i>	16.9.2008 r.	38206/05	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Florek przeciwko Polsce</i>	20.5.2008 r.	20334/04	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Frankowicz przeciwko Polsce¹</i>	16.12.2008 r.	53025/09	Rozpatrzenie sprawy przez niezawisły i bezstronny sąd	Brak naruszenia art. 6 § 1 EKPCz
<i>Gnatowska przeciwko Polsce</i>	7.10.2008 r.	23789/04	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Graczyk przeciwko Polsce</i>	4.11.2008 r.	21246/05	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Helwig przeciwko Polsce</i>	21.10.2008 r.	33550/02	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Holowczak przeciwko Polsce</i>	4.3.2008 r.	25413/04	Rozsądny termin postępowania w sprawach karnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Jagieło przeciwko Polsce (No. 2)</i>	2.12.2008 r.	8934/05	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Jerzak przeciwko Polsce</i>	7.10.2008 r.	29360/06	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Karpow przeciwko Polsce</i>	26.2.2008 r.	3429/03	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Klewinowski przeciwko Polsce</i>	9.12.2008 r.	43161/04	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Krawczak przeciwko Polsce</i>	8.4.2008 r.	40387/06	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Krzewski przeciwko Polsce</i>	2.12.2008 r.	11700/04	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Krzysztof Kamieński przeciwko Polsce</i>	30.9.2008 r.	49788/06	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Kuczkowska przeciwko Polsce</i>	22.7.2008 r.	2311/04	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Kufel przeciwko Polsce</i>	2.12.2008 r.	9959/06	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Kyzior przeciwko Polsce</i>	12.2.2008 r.	24203/05	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Leszek Pawlak przeciwko Polsce</i>	16.12.2008 r.	46887/06	Rozsądny termin postępowania w sprawach karnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Lidia Kita przeciwko Polsce</i>	22.7.2008 r.	27710/05	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz

¹ Sprawa uznana przez ETPCz za jedną z głównych w 2008 r. (w kontekście art. 10 ETPCz). Zob. pkt VII.3. Przeglądu orzecznictwa.

1	2	3	4	5
<i>Lidia Nowak przeciwko Polsce</i>	21.10.2008 r.	38426/03	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Ludwiczak przeciwko Polsce</i>	16.12.2008 r.	31748/06	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Łakomiak przeciwko Polsce</i>	21.10.2008 r.	26140/05	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Madela przeciwko Polsce</i>	22.1.2008 r.	62424/00	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Majcher przeciwko Polsce</i>	8.4.2008 r.	12193/02	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Marek Bogusław przeciwko Polsce</i>	29.7.2008 r.	34103/03	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Naus przeciwko Polsce</i>	16.9.2008 r.	7224/04	Rozsądny termin postępowania w sprawach karnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Opalko przeciwko Polsce</i>	15.1.2008 r.	4064/03	Rozsądny termin postępowania w sprawach karnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Piskowski i inni przeciwko Polsce</i>	1.7.2008 r.	35431/05	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Pióro i Łukasik przeciwko Polsce</i>	2.12.2008 r.	8362/02	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Polejowski przeciwko Polsce</i>	4.3.2008 r.	38399/03	Prawo dostępu do sądu (koszty sądowe)	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Popławski przeciwko Polsce</i>	29.1.2008 r.	28633/02	Rozsądny termin postępowania w sprawach karnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Poznańska przeciwko Polsce</i>	16.12.2008 r.	822/05	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Przepekowski przeciwko Polsce</i>	22.7.2008 r.	23759/02	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Retyska przeciwko Polsce</i>	21.10.2008 r.	12253/03	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Roman Wilczyński przeciwko Polsce</i>	17.7.2008 r.	35840/05	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Rygalski przeciwko Polsce</i>	22.1.2008 r.	11101/04	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Sadlura przeciwko Polsce</i>	1.7.2008 r.	35382/06	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Serafin i inni przeciwko Polsce (No. 2)</i>	2.12.2008 r.	51123/07	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Stanclick przeciwko Polsce</i>	15.1.2008 r.	31397/03	Rozsądny termin postępowania w sprawach karnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Stean Kozłowski przeciwko Polsce</i>	22.4.2008 r.	30072/04	Rozsądny termin postępowania w sprawach karnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Stukus i inni przeciwko Polsce</i>	1.4.2008 r.	12534/03	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Szklarska przeciwko Polsce</i>	17.7.2008 r.	21105/06	Rozsądny termin postępowania w sprawach karnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Śliwa przeciwko Polsce</i>	2.12.2008 r.	10265/06	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz

1	2	3	4	5
<i>Wesołowska przeciwko Polsce</i>	4.3.2008 r.	17949/03	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Wierzbą przeciwko Polsce</i>	13.11.2008 r.	20315/04	Rozsądny termin postępowania w sprawach karnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Wilczkowska i inni przeciwko Polsce</i>	8.1.2008 r.	28983/02	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Wilczyński przeciwko Polsce</i>	18.3.2008 r.	35760/06	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Wilkowicz przeciwko Polsce</i>	4.11.2008 r.	74168/01	Wykonywanie wyroków w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Żągawa przeciwko Polsce</i>	15.1.2008 r.	76396/01	Odmowa przyznania pomocy prawnej przy sporządzeniu kasacji w postępowaniu cywilnym	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Żając przeciwko Polsce</i>	29.7.2008 r.	19817/04	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Zakrzewska przeciwko Polsce</i>	16.12.2008 r.	49927/06	Rozsądny termin postępowania w sprawach cywilnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Zanlewski przeciwko Polsce</i>	15.1.2008 r.	14464/03	Odmowa przyznania pomocy prawnej przy sporządzeniu kasacji w postępowaniu cywilnym	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
<i>Żelazko przeciwko Polsce</i>	4.3.2008 r.	9382/05	Rozsądny termin postępowania w sprawach karnych	Naruszenie art. 6 § 1 EKPCz
Art. 6 § 1 łącznie z art. 6 § 3 EKPCz				
<i>Denski przeciwko Polsce</i>	4.11.2008 r.	22695/03	Gwarancje zezwolenego procesu: prawo do przesłuchania lub sprowadzenia przesłuchania świadków	Naruszenie art. 6 § 1 łącznie z art. 6 § 3 lit. d EKPCz
<i>Luboch przeciwko Polsce</i>	15.1.2008 r.	37469/05	Gwarancje zezwolenego procesu w sprawach karnych	Naruszenie art. 6 § 1 łącznie z art. 6 § 3 EKPCz
Art. 6 § 2 EKPCz				
<i>Wojciechowski przeciwko Polsce</i>	9.12.2008 r.	5422/04	Zasada domniemania niewinności	Naruszenie art. 6 § 2 EKPCz
Prawo do skutecznego środka odwoławczego (art. 13 EKPCz)				
<i>Borowski przeciwko Polsce</i>	17.7.2008 r.	21340/04	Skuteczny środek odwoławczy w kontekście długości postępowania przygotowawczego	Naruszenie art. 13 EKPCz
<i>Krawczak przeciwko Polsce</i>	8.4.2008 r.	40387/06	Skuteczny środek odwoławczy w kontekście rozsądnego czasu postępowania	Naruszenie art. 13 EKPCz
<i>Szklarska przeciwko Polsce</i>	17.7.2008 r.	21105/06	Skuteczny środek odwoławczy w kontekście długości postępowania przygotowawczego	Naruszenie art. 13 EKPCz
<i>Wesołowska przeciwko Polsce</i>	4.3.2008 r.	17949/03	Skuteczny środek odwoławczy w kontekście rozsądnego czasu postępowania	Naruszenie art. 13 EKPCz

PRAWA I WOLNOŚCI OSOBISTE I POLITYCZNE				
Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego (art. 8 EKPCz)				
1	2	3	4	5
<i>Andrysiak przeciwko Polsce</i>	20.5.2008 r.	31038/06	Prawo do poszanowania korespondencji	Naruszenie art. 8 EKPCz
<i>Bobel przeciwko Polsce</i>	22.1.2008 r.	20138/03	Prawo do poszanowania korespondencji	Naruszenie art. 8 EKPCz
<i>Ćwiertniak przeciwko Polsce</i>	22.7.2008 r.	26846/05	Prawo do poszanowania korespondencji	Naruszenie art. 8 EKPCz
<i>Eryk Kozłowski przeciwko Polsce</i>	4.11.2008 r.	12269/02	Prawo do poszanowania życia rodzinnego	Naruszenie art. 8 EKPCz
<i>Ferla przeciwko Polsce</i>	20.5.2008 r.	55470/00	Prawo do poszanowania życia rodzinnego	Naruszenie art. 8 EKPCz
<i>Jakubiak przeciwko Polsce</i>	8.1.2008 r.	36161/05	Prawo do poszanowania korespondencji	Naruszenie art. 8 EKPCz
<i>Janulis przeciwko Polsce</i>	4.11.2008 r.	20251/04	Prawo do poszanowania korespondencji	Naruszenie art. 8 EKPCz
<i>Kaleta przeciwko Polsce</i>	16.12.2008 r.	11375/02	Obowiązki pozytywne państwa w sferze prawa do poszanowania życia rodzinnego	Brak naruszenia art. 8 EKPCz
<i>Kołodziński przeciwko Polsce</i>	8.1.2008 r.	44521/04	Prawo do poszanowania korespondencji	Naruszenie art. 8 EKPCz
<i>Misiak przeciwko Polsce</i>	3.6.2008 r.	43837/06	Prawo do poszanowania korespondencji	Naruszenie art. 8 EKPCz
<i>Ochlik przeciwko Polsce</i>	29.7.2008 r.	8260/04	Prawo do poszanowania korespondencji	Naruszenie art. 8 EKPCz
<i>Panusz przeciwko Polsce</i>	3.6.2008 r.	24322/02	Prawo do poszanowania korespondencji	Naruszenie art. 8 EKPCz
<i>Pawlak przeciwko Polsce</i>	15.1.2008 r.	39840/05	Prawo do poszanowania korespondencji	Naruszenie art. 8 EKPCz
<i>P.P. przeciwko Polsce</i>	8.1.2008 r.	8677/03	Obowiązki pozytywne państwa w sferze prawa do poszanowania życia rodzinnego	Naruszenie art. 8 EKPCz
<i>Stępiak przeciwko Polsce</i>	29.1.2008 r.	29366/03	Prawo do poszanowania korespondencji	Naruszenie art. 8 EKPCz
<i>Zborowski przeciwko Polsce</i>	15.1.2008 r.	45133/06	Prawo do poszanowania korespondencji	Naruszenie art. 8 EKPCz w związku z korespondencją z obrońcą, władzami publicznymi i Radą Europy. Brak naruszenia w związku z korespondencją prywatną.
<i>Zborowski przeciwko Polsce (No.3)</i>	22.4.2008 r.	39519/05	Prawo do poszanowania korespondencji	Naruszenie art. 8 EKPCz
<i>Znartziak przeciwko Polsce</i>	15.1.2008 r.	37522/02	Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego (dozór policyjny)	Naruszenie art. 8 EKPCz

Wolność wyrażania opinii (art. 10 EKPCz)				
1	2	3	4	5
<i>Frankowicz przeciwko Polsce</i>	16.12.2008 r.	53025/99	Proporcjonalność ingerencji w wolność wyrażania opinii	Naruszenie art. 10 EKPCz
<i>Kita przeciwko Polsce</i>	8.7.2008 r.	57659/00	Proporcjonalność ingerencji w wolność wyrażania opinii	Naruszenie art. 10 EKPCz
<i>Kuliś przeciwko Polsce</i>	18.3.2008 r.	15601/02	Proporcjonalność ingerencji w wolność wyrażania opinii	Naruszenie art. 10 EKPCz
Prawo do spokojnego korzystania z mienia (art. 1 P-1)				
<i>Bennich – Zalewski przeciwko Polsce</i>	22.4.2008 r.	59857/00	Obowiązki pozytywne w sferze skutecznego zapewnienia swobody korzystania z mienia.	Brak naruszenia art. 1 P-1 EKPCz
<i>Buczkiewicz przeciwko Polsce</i>	26.2.2008 r.	10446/03	Proporcjonalność ingerencji w prawo do poszanowania mienia	Naruszenie art. 1 P-1 EKPCz
<i>Pietrzak przeciwko Polsce</i>	8.1.2008 r.	38185/02	Proporcjonalność ingerencji w prawo do poszanowania mienia	Naruszenie art. 1 P-1 EKPCz
<i>Wilkowicz przeciwko Polsce</i>	4.11.2008 r.	74168/01	Obowiązki pozytywne państwa w sferze wykonywania wyroków i decyzji sądowych	Naruszenie art. 1 P-1 EKPCz
<i>Huttner – Czapska przeciwko Polsce</i>	28.4.2008 r.	35014/97	Naruszenie art. 1 P-1/19.6.2006r.	Skreślenie z listy
<i>Skibiński przeciwko Polsce</i>	21.10.2008 r.	52589/99	Naruszenie art. 1 P1/14.11.2006r.	Przyznanie słusznego zadośćuczynienia
<i>Stankiewicz przeciwko Polsce</i>	4.3.2008 r.	29386/03	Naruszenie art. 5 § 3 EKPCz/17.10.2006r.	Rewizja wyroku